ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра польської філології

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної (магістерської) роботи

магістр

(освітнього ступеня)

на тему: **Еволюція персонажів у дитячій літературі епохи позитивізму**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи ФЛКм-11з
спеціальності 035.033 слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська
Стрюк Т.В.

Керівник:
к.ф.н. Стефанишин Ю. М.

Рецензент:
доц. Левко У.Е.

Львів – 2023 року

ЗМІСТ

Вступ…….4
РОЗДІЛ 1. ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА ПЕРІОДУ ПОЗИТИВІЗМУ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ПОЗИТИВІСТІВ……..9
1.1.Передумови виникнення, специфіка й умови розвитку дитячої літератури періоду позитивізму…….…...9
1.2. Вплив світогляду позитивістів на виховання молодого покоління та розвиток дитячої літератури…….……....12
1.3. Станіслав Яхович: казкар і батько варшавських сиріт……..16
1.4. Феномен Марії Конопницької: протест проти антипольської політики загарбників та суспільної несправедливості……..……19

РОЗДІЛ 2. СУВОРИЙ ДИДАКТИЗМ У ТВОРЧОСТІ СТАНІСЛАВА ЯХОВИЧА…….……23
2.1. Матір як вихователька в навчальній літературі для дітей……..…...…23
2.2. Образи тварин …….……..…….…..…..27
2.3. Батьківські настанови ……...……...….29
2.4. Брати і сестри як символ єднання та взаємодопомоги…….…..36
2.5. Образи сиріт, вдів та бідних людей…..……...….37
2.6. Дідусь як мудрий наставник …….…….….39
2.7. Образ Бога ……..…….….40
2.8. Бджоли та комахи як уособлення працьовитої людини ……..……42
2.9. Тварини, птахи, алегоричні образи як взірець правильної поведінки дітей……..…..……...44
РОЗДІЛ 3. НОВАТОРСТВО У ТВОРЧОСТІ МАРІЇ КОНОПНИЦЬКОЇ: ПИСАТИ ДЛЯ ДІТЕЙ ПО-НОВОМУ …….....……....50
3.1. Щасливе дитинство у книжці “Як діти із Розалією у Бронові гралися” …..50
3.2. Дихотомія дитячих образів “бідних-заможних” у збірці оповідань “Читання для Тадзьо і Зосі” ……..52

3.3. Ляльки як втілення жіночих та чоловічих образів в оповіданні “Ляльки моїх дітей” …….……..…..….59
3.4. Образи рідного краю та селян у поетичній збірці “Веселі хвилини маленьких читачів”, “Щасливий світ” …….……...64
3.5. Коти у збірках поезій „Філюсь, Мілюсь і Кізя. Веселі котики”, „Наші котики” та „Шкільні пригоди Пімпуся Саделко” ……..……..70
3.6. Природа та дитина-мандрівник у збірках “Про Янка мандрівника”.....……..73
3.7. Трансформація образів чарівних істот та дітей у збірці “По ягоди” та казці “Про гномів-краснолюдків та сирітку Марисю” …….…..……..75
Висновки.....80
Резюме……..…..83
Список використаних джерел.....84

ВСТУП

Дитяча література епохи позитивізму була спрямована на виховання молодого покоління в дусі наукового раціоналізму, моралі та патріотизму. Основною метою літератури для дітей було навчання моральних цінностей, засвоєння етичних норм поведінки, розвиток інтелектуальних здібностей, а також формування ціннісних орієнтирів. Дитяча література епохи позитивізму була важливим етапом у розвитку дитячої культури, допомагаючи формувати особистість та розуміти соціальні норми.

Позитивізм – напрям у філософії та літературі, започаткований О. Контом у 30-х роках XIX століття, мав намір поставити науку, яка вивчала людей над іншими метафізичними переконаннями. Представниками першої, "класичної" форми позитивізму XIX століття, крім О. Конта у Франції, були Дж. С. Мілль і Г. Спенсер – у Англії. З погляду літератури, польський позитивізм був важливим періодом для розвитку реалістичного стилю. Письменники цього часу створювали реалістичні оповідання, романи та поезію, що показували справжній світ та соціальні проблеми. Цілком вмотивованим з цього погляду видається дослідження творчих моделей польського позитивізму в українській літературі XIX ст.[1] Б. Гончаренко стверджує, що в польській літературі вони базовані на принципово іншому, ніж в українському письменстві історичному ґрунті, бо для них домінуючим є вплив поразок визвольних змагань 1831-го та 1863-го років. Тому прихід позитивізму в економічне і культурне життя тієї доби став поворотним моментом в історії культурного розвитку польської нації та для її літератури.[1] Також було розроблено концепцію "органічної праці" – ідеї, що суспільство має бути органічною системою, в якій кожна людина має свою роль та внесок у загальне благо. Зокрема, польський позитивізм став промисловою революцією та національним пробудженням, яке прагнуло відродження та зміцнення польської культури та державності. Основні риси дитячої літератури позитивізму включають:

---

1. Б. Гончаренко. Моделі польського позитивізму в українській літературі XIX століття. Дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. – 2017. – с.196

1. Науковий підхід: дитячі книги позитивізму намагалися передати знання та розуміння світу через наукові факти і логіку. Автори ставили перед собою завдання навчити дітей і виховати їх у дусі наукового методу.

2. Оптимізм: позитивістична дитяча література поширювала ідею, що світ поступово стає кращим, і діти повинні працювати для його поліпшення. Це відображалося у книгах, де головні герої вчилися розв'язувати проблеми, розвиватися та досягати успіху завдяки своїм зусиллям.

3. Заклик до праці: дитяча література позитивізму ставила перед дітьми обов'язок працювати, розвиватися і вчитися, щоб стати корисними членами суспільства. Автори наголошували на важливості освіти, організованості та плануванні.

4. Зображення реальності: позитивістична дитяча література ставила перед собою завдання зробити світ більш доступним і зрозумілим для дітей. Автори старалися передати реальні проблеми і життєві ситуації, а не приховувати їх від читачів.

5. Моральні цінності: дитяча література позитивізму акцентувала на моральних цінностях, таких як: справедливість, чесність, доброта та працьовитість. Герої книг вчилися розрізняти правильне від неправильного і виробляти моральні принципи.

Актуальність теми дослідження визначена рядом необхідних чинників. По-перше, потребою системного комплексного дослідження еволюції персонажів у дитячій літературі епохи позитивізму. По-друге, необхідністю окреслити тенденції впливу позитивістських ідей на літературні процеси в Польщі. По-третє, проаналізувати твори для дітей С. Яховича та М. Конопницької як інструмент впливу на дитячу свідомість та на формування морально-етичних норм і правил поведінки. Незважаючи на численні здобутки науковців[1,2,6,7,8,10,11,12,14,15,16,17,18,22,23,26,27,33,47,49,51,69], проблема ідентифікації процесу еволюції персонажів дитячої літератури епохи позитивізму залишається дискусійною.

Мета й завдання дослідження. Дослідити еволюцію персонажів дитячої літератури епохи позитивізму. Поставлена мета передбачає реалізацію низки завдань:

– систематизувати теоретичні погляди на специфіку дитячої літератури ехохи позитивізму;

– розглянути творчість М. Конопницької та С. Яховича у системі польської дитячої літератури;

– проаналізувати жанрово-тематичну своєрідність та еволюцію персонажів у творах для дітей М. Конопницької та С. Яховича;

– дослідити особливості відтворення ідіостилю М. Конопницької та С. Яховича.

Об'єктом дослідження є система персонажів у творах для дітей М. Конопницької та С. Яховича.

Предметом дослідження є еволюція персонажів творів для дітей М. Конопницької та С. Яховича;

Методи дослідження: порівняльний, культурно-історичний, філологічний, біографічний, метод інтертекстуального аналізу, рецептивної естетики, інтерпретаційно-текстового аналізу.

Матеріал дослідження та його джерела:

1.Jachowicz Stanisław. Nauka w zabawce-dziełko dla dzieci// https://doci.pl/Burbonka/jachowicz-stanisaw-nauka-w-zabawce-dzieko-dla-dzieci+fvcm8nx

2.Jachowicz Stanisław. Rozmowy mamy z Józią służące za wstęp do wszelkich nauk a mianowicie do grammatyki: ułożone dla użytku młodzieży// https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=283293

3.Jachowicz Stanisław. Zabawka abecadłowa// https://doci.pl/Burbonka/jachowicz-stanisaw-zabawka-abecadowa+fvcm8vx

4.Jachowicz Stanisław. Sto nowych powiastek dla dzieci z dodaniem wierszyków

moralnych)//https://books.google.com.ua/books/about/Sto_nowych_powiastek_dla_dzieci.html?id=eubrxgEACAAJ&redir_esc=y

5.Jachowicz Stanisław. Bajki i powiastki wyd. z 1916 r.// https://pl.wikisource.org/wiki/Bajki_i_powiastki_(1916)

6.Jachowicz Stanisław. Bajki i powiastki wyd. z 1924 r.// https://pl.wikisource.org/wiki/Bajki_i_powiastki_(1924)

7.Maria Konopnicka. Jak się dzieci w Bronowie z Rozalią bawiły// https://pl.wikisource.org/wiki/Jak_si%C4%99_dzieci_w_Bronowie_z_Rozali%C4%85_bawi%C5%82y

8. Maria Konopnicka. Czytania dla Tadzia i Zosi// https://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/publication/26762/edition/24534

9. Maria Konopnicka. Lalki moich dzieci// https://pl.wikisource.org/wiki/Lalki_moich_dzieci

10. Maria Konopnicka. Wesołe chwile małych czytelników// https://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/publication/7510/edition/6912?language=en

11. Maria Konopnicka. Szczęśliwy światek // https://pl.wikisource.org/wiki/Szcz%C4%99%C5%9Bliwy_%C5%9Bwiatek

12. Maria Konopnicka. Filuś, Miluś i Kizia. Wesołe Kotki// https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/filus-milus-i-kizia-wesole-kotki.html

13. Maria Konopnicka. Nasze kotki // https://pl.wikisource.org/wiki/Nasze_kotki/Ca%C5%82o%C5%9B%C4%87

14. Maria Konopnicka. Szkolne przygody Pimpusia Sadełko// https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/konopnicka-szkolne-przygody-pimpusia-sadelko.pdf

15. Maria Konopnicka. O Janku Wędrowniczku// https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/o-janku-wedrowniczku.html

16. Maria Konopnicka. Na jagody// https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/na-jagody.html

17. Maria Konopnicka. O krasnoludkach i sierotce Marysi // https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:PL_Maria_Konopnicka_-_O_krasnoludkach_i_o_sierotce_Marysi_240.png

Наукова новизна дослідження. Уперше проведено комплексний аналіз жанрово-теоретичного діапазону творчості М. Конопницької та С. Яховича та простежено еволюцію персонажів.

Практичне значення полягає в тому, що подані матеріали магістерської дисертації можуть бути використані у лекційних та практичних курсах з історії польської літератури, для написання наукових робіт. Робота містить дослідницьку перспективу, яка може реалізовуватися шляхом подальших поглиблених досліджень.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження було обговорено на конференції VIII International Scientific and Practical Conference “Current Issues and Prospects for The Development of Scientific Research”. (November 19-20, 2023; Orléans, France)

Публікації. Основні положення дослідження висвітлено у публікації:

1. Стрюк Т.В. «Еволюція персонажів у дитячій літературі епохи позитивізму (на матеріалі творчості Марії Конопницької)// Current Issues and Prospects for The Development of Scientific Research. p. 243 – 261.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (69 джерел, з них 59 – іноземною мовою), списку джерел ілюстративного матеріалу (17 джерел). Загальний обсяг – 90 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА ПЕРІОДУ ПОЗИТИВІЗМУ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ПОЗИТИВІСТІВ

1.1. Передумови виникнення, специфіка й умови розвитку дитячої літератури епохи позитивізму

Позитивізм в процесі своєї еволюції пройшов чотири основні стадії: перша, початкова, пов'язана з іменами О. Конта, Дж. С. Міля, Г. Спенсера та інших; друга, емпіріокритицизм, або махізм, (Е. Мах, Р. Авенаріус та ін.) – кінець XIX – поч. XX століття; третя стадія – неопозитивізм, або логічний позитивізм, почалася у 20-х роках минулого століття; четверта – постпозитивізм, почалася на рубежі 50–60-х років минулого століття.[1]

Початком позитивізму, явища виняткового та оригінального, в історії літератури традиційно вважається період між романтизмом та Молодою Польщею 60 – 90 XIX ст. (1864 – 1891). Яскравими представниками позитивізму в Польщі є Е. Ожешко, Б. Прус, М. Конопницька, А. Асник, Г. Сенкевич, С. Жеромський. Позитивний, на думку Конта, це реальний, науковий, практичний.[2] Я. Томковський окреслює позитивізм вищеназваних авторів як стратегію захисту, що виникла з потреби самоідентифікації, а також презентації протилежних поглядів новим напрямкам художньої думки, філософської, політичної і соціальної (декадентизму, песимізму, ніцшеанізму, соціалізму, нігілізму, символізму, модернізму).[3]

---

1. Овчаренко В.М. Філософія позитивізму: Конспект лекцій. – Харків: УкрДАЗТ, 2014. – 31 с.

2. Спатар І. М. Historia literatury polskiej drugiej połowy XIX wieku. Pozytywizm. Wskazówki metodyczne do zajęć praktycznych. Івано-Франківськ : Симфонія форте. –2018. – 44 с.

3. Jan Tomkowski, Mój pozytywizm. Warszawa 1993. Tytuł odmienny: Pamiętnik Literacki: Z. 1 (1999). s. 213 – 219.

А. Яніцка називає позитивізм модернізаційним імпульсом польської культури та акцентує увагу на тому, що позитивізм довго сприймався як одновимірна епоха, яка виникла через категорії прогресу та розвитку.[4]

Зважаючи на те, що головною функцією літератури епохи позитивізму стала "корисність", а головною соціальною місією було служіння громадськості та державі в умовах поділів. А літературні твори мали на меті передавати зміст, який би формував у читачів уявлення про патріотичні, громадські, пізнавальні та культурні обов'язки і конструктивно впливати на свідомість, І. Спатар акцентує увагу на тому, що письменники мали також оминати цензуру і маскувати реальні смисли[5], наприклад, використовуючи езопову мову (Е. Ожешко), алюзії, гумор (Б. Прус, Я. Лям), історичну тематику (Г. Сенкевич).[6] З одного боку, література мала агітаційні цілі, популяризуючи позитивістські гасла, а з іншого – поширення художніх цінностей, розвиток інтелектуальних здібностей, які викликають естетичні переживання.[5]

Польський позитивізм був зосереджений на польських умовах життя, польській історії. Література перш за все повинна пропагувати соціальні гасла і формувати новий тип громадянина. Беззаперечно, що невіддільним засобом формування світосприйняття в дитини є література. Для позитивістів міра вартісності людини і критерій, за яким її оцінювали, був підхід до праці та питання патріотизму, тобто "справжній поляк" – то поляк-патріот, поляк, котрий пам'ятає про жертви січневого повстання, яке стало масштабним збройним виступом народів колишньої Речі Посполитої проти російського самодержавства, також пришвидшило процеси просвітництва та національного

4. A. Janicka. Pozytywizm – modernizacyjny impuls kultury polskie. Pozytywiści warszawscy."Przegląd Tygodniowy" 1866–1876. Seria I, Studia, rewizje, konteksty, red. nauk. Anna Janicka, Białystok 2015, s. 51–61.

5.F. Ramotowska, Sto lat „cenzury rządowej" pod zaborem rosyjskim (1815–1915) – podstawy normatywne, instrumenty wykonawcze, w: Piśmiennictwo – systemy kontroli – obiegi alternatywne, red. J. Kostecki i A. Brodzka, Warszawa 1992, t. 1.

6. Спатар І. М. Historia literatury polskiej drugiej połowy XIX wieku. Pozytywizm. Wskazówki metodyczne do zajęć praktycznych. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2018. – 44 с.

самоусвідомлення. Попри поразку, Січневе повстання, у якому брали участь, як шляхта, так і міщани та селяни, вплинуло на хід європейської історії, а також стало натхненням для багатьох творів.

Є. Койков наголошує на тому, що позитивізм розповсюджується у формі інтелектуального руху і філософсько-світоглядних основ від 1864 року і до 90-х років. Молода преса („Przegląd Tygodniowy" oraz „Niwa") в основному розгорнула ідеологічний наступ на романтизм, традиційну релігійність і неглибокий патріотизм. Вона постулювала відмову від мрій, беручи до уваги реальність, чесну працю, „роботу від основ"[6] або органічну працю. Під впливом цих рухів розвивалася педагогіка, яка мала на меті відмовитися від метафізичних уявлень про людину на користь вилучення принципів виховання із законів природи та реалій суспільного життя.[7] А. Свєнтоховський зазначав, що освіта має ґрунтуватися на: повазі до знань, праці, свободи, суспільних інтересів і навчання обов'язку, присвячуючи свої міркування соціальним функціям освіти.[8] На думку вченого, книжки – найстійкіша та найефективніша форма донесення всього того, що має сказати доросле покоління своїм наступникам. [9]

Отже, передумови виникнення польської дитячої літератури в епоху позитивізму складні, проте, можна виділити такі чинники:

---

7. Ідея Спенсера (Spencera) надихнула серію статей «Праці від основ», опубліковану в «Przegląd Tygodniowy» у 1873 році, авторами якої були Олександр Свєнтоховський і Леопольд Мікульський (Aleksander Świętochowski oraz Leopold Mikulski). Це мала бути цілком нова програма роботи на користь народу після поразки Січневого повстання: турбота про розвиток і освіту бідних і неосвічених верств населення, щоб забезпечити функціонування усього суспільства.

8.Jerzy Kojkoł. Pozytywizm a wychowanie. Aleksandra Świętochowskiego poglądy na wychowanie. Interpretacje wstępne, „Colloquium", 2018, nr 4, s. 57-70

9. A. Świętochowski, Nowe drogi – wychowanie człowieka, op. cit., s. 46. Pisownia oryginalna. Nr 4(32). – 2018. 10. Jan Czechowski.Funkcje edukacyjnej literatury dla dzieci i młodzieży / Jan Czechowski // KULTURA I EDUKACJA. – 2007, nr 2, s. 7–21.

1. Розвиток освіти: В XIX ст. в Польщі почала розширюватися система освіти, що стимулювало формування читацького аудиторії у дітей. Було необхідно створити літературні твори, які відповідали би психологічним та пізнавальним потребам юних читачів.

2. Розвиток індустріалізації: Індустріалізація призвела до змін в соціально-економічній сфері, зокрема до зростання ролі середнього класу і знецінення феодальних цінностей. Відповідно, виникла потреба в нових цінностях, які би відповідали потребам суспільства.

3. Гуманістична філософія: Позитивізм становить собою філософський напрямок, заснований на гуманістичних ідеях прогресу, науки, освіти та раціоналізму. Він відображає прагнення людства до покращення суспільства, що стало єдиною найважливішою цінністю позитивізму.

4. Національна самосвідомість: У складний період польської історії (третій розподіл Польщі) зросла національна свідомість та прагнення до відродження культури і духовності. Це знайшло відображення в польській дитячій літературі, в якій з'явився національний патріотизм.

1.2. Педагогічні погляди позитивістів на виховання молодого покоління та їхній вплив на розвиток дитячої літератури

Беззаперечно, що 1864 рік сформував нову епоху в житті польського народу, тому виникла потреба розробили нову програму виховання та навчання дітей, адаптовану до умов втрати політичного суверенітету після трьох поділів. На формування польської дитячої літератури вплинула народна література. Натхнення черпали також переклади, скорочення, переробки та адаптації текстів європейської та вітчизняної літератури, адресованих дорослому читачеві, а також перших текстів європейської літератури, адресованих дітям.[11]

---

11. Aneta Wojnarowska. Kultura i literatura: o genezie i rozwoju polskiej literatury dla najmłodszych / Aneta Wojnarowska. Biblioteka Współczesnej Myśli Pedagogicznej. – 2015, T. 4, s. 71–80.

У 1880-х роках з появою творчості М. Конопницької почався переломний момент в історії дитячої літератури.[12] У 1892 році М. Конопницька надіслала листа П. Стахевичу, ілюстратору своєї першої збірки поезій для дітей “Нове літо”, в якому виклала свої погляди на твори для дітей. Викладені в цьому листі тези означали справжній прорив у раніше нудній і шаблонній дитячій літературі. М. Конопницька писала: “Дитяча література діяла здебільшого у сфері дидактичної драми: казки та у сфері дидактичного епосу: оповідання про фантастичні чи важливі події. З казок діти дуже рано дізналися про боротьбу зла і добра, світла і тіні, правди і неправди; з розповідей вони дізнавалися про цілий ряд фактів, явищ, життєвих зв’язків, отримуючи таким шляхом великий запас життєвого досвіду, життєвої мудрості, готових правил, закономірностей, суджень, понять, думок, які відразу записували дуже чорно і дуже стисло те, що називали білою, порожньою сторінкою дитячої душі. І це було добре. І є добре. І завжди буде добре. Але й воно було, є і буде однобоким. Бо якщо й правда, що дитяча душа – “tabula rasa”, то все-таки – це німа арфа, на яку добре, коли поезія рано доторкнеться. Тому що дитині потрібно не тільки знати і бачити; дидактизм, у якій би формі він не втілювався і під якою б формою не ховався, не вичерпує й не задовольняє тонких порухів дитячої душі, що прагне польоту, звуку, тону. Може, добре, коли до дитячого епосу приєднується дитяча поезія, сама поезія, яка без будь-якої дидактичної мети пробудить певні настрої в душі дитини, внесе гармонію в природну звучність її душі. Це мій намір і про це я хотіла сказати Господу. Я не приходжу ні вчити дітей, ні розважати їх. Я приходжу з ними співати”.[13]

Міжвоєнний період виявився справді переломним. За словами

---

12. A. Brodzka, Maria Konopnicka, w: Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku, seria IV: Literatura polska w okresie realizmu i naturalizmu, red. J. Kulczycka-Saloni, H. Markiewicz, Z. Żabicki, Warszawa 1965, t. 1.

13. List Marii Konopnickiej do Piotra Stachiewicza, za: J. Baculewski, Maria Konopnicka, Warszawa. 1978, s. 154–155.

Р. Ваксмунда, “вже усталені психологічні тенденції і педагогічні студії на рубежі XIX–XX століть вплинули на зміну характеру дитячої літератури від автократичної моделі Бідермаєра до педоцентричної моделі, ставлячи дитину та її світ у центр суспільства та культури”[14]. Таке ставлення стало результатом розвитку педагогіки та психології, які сприяли виокремленню відмінностей між дорослими та дітьми та зверненню уваги на їхні специфічні потреби. Саме XX століття було названо “століттям дитини” завдяки виходу в 1900 році книги шведського педагога Е. Кі “Століття дитини”.[15]

Д. Муха робить спробу представити позиції педагогів, що сформували основу педагогічної програми позитивізму у Варшаві та відігравали провідну роль у дискусіях щодо освіти.[16] Х. Верніц (1829–1905) виходячи із філософії романтизму вважав любов домінуючим виховним принципом, а з іншого боку, під впливом ідеології варшавського позитивізму, він приймає необхідність стимулювати в учня ідею утилітаризму, користі для суспільства, інтерес до практичності. А. Дигасінський (1839–1902) пропагував філософію утилітаризму та соціальної солідарності. Такими мали бути завдання і цілі прогресивної школи, спрямованої на виховання нової людини, патріота і громадянина країни в дусі соціальної та релігійної терпимості. Б. Прус (1847–1912) вважав, що освіта має базуватися на нових принципах, якими мають бути досконалість, щастя та корисність, і бути тісно пов’язані між собою. Турботу про власне щастя як цінність, вважав егоїстичною, і такою, що має бути замінена ідеалами волі, корисності та праці. Про справжнє моральне ставлення людини свідчить її участь у створенні національного багатства через залучення до професійної праці. Це має залежати від старанності, енергії та підприємливості. Письменник рішуче протестував проти поширеного в заможних родинах звичаю доручати

---

14. R. Waksmund, Od literatury dla dzieci do literatury dziecięcej, Wrocław 2000, s. 191

15. A. Wojnarowska. O genezie i rozwoju polskiej literatury dla najmłodszych. Biblioteka Współczesnej Myśli Pedagogicznej, Tom 4 (2015) s. 71–80.

16. Danuta Mucha. Poglądy pedagogiczne pozytywistów na wychowanie młodego pokolenia. Kultura i Wychowanie 3, 30–47. 2012.

виховання дітей няням та іноземцям. У цьому він бачив небезпеку відмови від функції виховання національної свідомості та обмеження виховання в дусі патріотичних традицій.[17]

П. Хмельовський (1848–1904) пропагував органічну працю, працю у основ, практицизм, соціальну солідарність, культ науки та освіти, обов'язки корисної праці для народу. Протидіючи руйнівним виховним впливам русифікованої школи, письменник вважав домашнє навчання ефективною формою національної самооборони проти поліцейської системи в освіті, запровадженої лютим русифікатором О. Апухтіним.[17] А. Свєнтоховський (1849–1936) сформулював два принципи: ревізіонізм по відношенню до існуючого суспільного ладу та пошук виховних методів, відповідних новим соціально-економічним відносинам, що складалися в Королівстві Польському. У програмному трактаті "Нові дороги"[18] вчений сформулював тезу про класову обмеженість виховання дітей і молоді, та окреслив основні завдання: батьки повинні приготуватися до ролі вихователів власної дитини; орієнтуватися в педагогічних знаннях; діяти систематично у вихованні дитини. Також педагог піднімав тему питання можливості отримувати освіту дівчатам. [19] Отже, позитивісти вірили у науковий підхід до виховання і вважали, що освіта і дитяча література повинні підпорядковуватися правилам наукового пізнання.

Вплив позитивістів на дитячу літературу проявився у використанні наукового матеріалу, фактів і логічних роздумів у творах для дітей. Замість фантастичних місць і персонажів, позитивісти пропонували реальне світоглядне середовище, де дітям демонструвалися реальні ситуації та

---

17. Danuta Mucha. Poglądy pedagogiczne pozytywistów na wychowanie młodego pokolenia. Kultura i Wychowanie 3, 30–47. 2012.

18.Świętochowski A. (1874), Nowe drogi. Wychowanie człowieka. „Przegląd Tygodniowy", no. 3, p. 20.

19. Świętochowski A. (1874), Wychowanie klasy średniej. „Przegląd Tygodniowy" no. 18, p. 218.

приклади правильної поведінки. Головним завданням літературних творів став розумовий розвиток малюків та формування правильної моралі. Позитивістські погляди також вплинули на спосіб представлення головних героїв. Вони відображали ідеальну модель поведінки та працелюбності, котра потім служила прикладом для молодих читачів. Герої часто були персоналізовані, що допомагало дітям ідентифікувати себе з ними. Однак, необхідно зазначити, що позитивістська педагогіка та її вплив на дитячу літературу мала певні обмеження. Зосереджування на розумовому розвитку може викликати відчуття неповноти інших аспектів особистості, таких як емоційний, соціальний та естетичний розвиток. Крім того, позитивізм не враховував індивідуальні особливості дітей і зводив їх до загальноприйнятих стандартів.

Таким чином, позитивістські педагогічні погляди, хоча й дали деякі цінні внески до дитячої літератури, але також мають свої обмеження, які треба враховувати при їхньому застосуванні.

Отже, умови розвитку дитячої літератури позитивізму в Польщі були пов'язані з політичною ситуацією у країні. Після трьох розділів Польщі в 1795 році країна перестала існувати на політичній карті Європи. Відсутність незалежної держави сприяла формуванню патріотичних ідей серед інтелектуальної еліти. Це сприяло появі нової дитячої літератури, яка символізувала боротьбу за незалежність і національну самосвідомість.

1.3. Станіслав Яхович: казкар і батько варшавських сиріт

С. Яхович був надзвичайно важливою постаттю в історії соціального забезпечення та благодійництва в Польщі[1]. Його прихильність і відданість справі варшавських сиріт зробили його не лише героєм місцевої громади, а й символом альтруїзму та любові до ближнього. Його робота з дітьми, поєднана з особистою відданістю та відданістю, принесла йому гордий титул

1.Kaniowska - Lewańska I.: Stanisław Jachowicz. Życie, twórczość i działalność. Warszawa 1986.

“батько варшавських сиріт”[2].

С. Яхович розпочав свою благодійну діяльність, організував притулки для покинутих дітей, які опинилися в трагічній ситуації після поразки Січневого повстання 1864 року. Його робота полягала не тільки в тому, щоб забезпечити дітям притулок і нагодувати їх; дбав також про освіту[2], здоров’я та моральне виховання своїх підопічних. Цей підхід був інноваційним у той час, коли опіка над дітьми-сиротами часто не охоплювала всього спектру потреб дитини[3]. Він щоденно спілкування з тими, хто перебував під його опікою[4]; брав участь в уроках, іграх та різноманітних видах діяльності, дбаючи про інтелектуальний та емоційний розвиток кожної дитини[5]. Дидактична та суспільна діяльність Яховича під час розділів Польщі була новою формою боротьби за польськість[6]. Творчість Яховича не обмежувалася лише локальними сферами. Його інноваційні методи та підхід до проблеми сиріт були визнані також на ширшому суспільному тлі. Його дії надихнули інших на подібні дії для сиріт та безпритульних дітей. У листі до свого приятеля Яна Юліана Щепанського казкар писав: “Доношу до тебе інформацію, що я став Директором нового інституту для морально занедбаних дітей – не знаю як це буде, але принаймні це чудова ситуація, до якої я прагнув. Можеш про це розказати Маузу, він точно зрадіє, бо він з захопленням про такого типи інститутів розказував. Відправляю тобі дещо з моїх творів і дещо для Мауза. Для тебе четверте видання “Казок”, “Наука про розваги і нові розмови для дітей”. Для Мауза

2.Lidia Pawelec. Stanisław Jachowicz (1796–1857). Nauczyciel i Szkoła 3–4 (20–21), 2003. S. 320–331.

3.Ungeheuer-Gołąb Alicja. O związkach pedagogiki z literaturą dziecięcą w świetle sylwetki Stanisława Jachowicza. Polska Myśl Pedagogiczna. Tom 5. Nr 5.2019. s. 270–271.

4. Matuszewski I.: Stanisław Jachowicz. „Gazeta Polska” 1896 nr 89–90 s. 3–7.

5.Muszkowski J.: Geniusz serca. Z powodu 75-letniej rocznicy śmierci Stanisława Jachowicza. „Ruch Pedagogiczny” 1933 nr 3 s. 97–103.

6.Małgorzata Wolak. Stanisław Jachowicz − bajkopisarz, pedagog i opiekun. ROCZNIKI NAUK SPOŁECZNYCH. Tom XXIII, zeszyt 2 – 1995. S.67 – 76.

тільки “Розмови”, віддай йому сам і щиро обійми від мене”[7].

С. Яхович любив усіх, але найбільше любив сиріт, які страждали від злиднів. Тож коли у 1832 році він став членом Варшавського благодійного товариства, він усім серцем присвятив себе вихованню дітей-сиріт у дитячих яслах під опікою цієї організації. Він сам навчав цього безкоштовно і заохочував інших робити те саме. У той момент кількість дітей постійно збільшувалася, до школи приходило все більше дітей-сиріт, і за короткий час невеликі приміщення вже не могли їх вмістити. Тоді у письменника виникла ідея зібрати внески для збору коштів на будівництво окремого будинку для проживання бідних дітей. Яхович усім серцем любив нещасних сиріт, тому збирав їх, де міг: в інтернатах, на уроках, на заходах, при кожній нагоді. Він влаштовував лотереї та аукціони, поки не назбирав 80 000 злотих. До цієї суми була додана сума з внесків для постраждалих від повені мешканців річки Вісли, і так у Новому Світі було збудовано двоповерховий будинок з просторим подвір’ям, де проживало 65 дітей-сиріт, а крім того внизу був притулок для дітей до 8 років[8].

Найяскравішим доказом внеску С. Яховича в життя знедолених дітей є їх молитва по його смерті “Modlitwa dzieci za Ś. P. Jachowicza”: *Ojcze i Panie! Tyś nas zasmucił / I długą okrył żałobą;/ Przyjaciel dzieci ziemię porzucił /I stoi teraz przed Tobą.*

Тексти Яховича, хоч і насичені моралізаторською нотою, були по-своєму новаторськими і стосувалися насамперед дитячої тематики. Поет-педагог представив картини із сімейного життя, дитячі провини, зразки поведінки, що випливають із засад християнства. Він звертався до потреби гри, використовуючи дитячу мову та форму, яку легко сприйняла маленька дитина.

7.Listy Stanisława Jachowicza i Jana Juliana Szczepańskiego. Listy te przedrukował J. Białynia-Chołodecki, W stuletnią rocznicę urodzin Stanisława Jachowicza i Jana Juliana Szczepańskiego, Listy Jachowicza do Szczepańskiego wraz z krótkim życiorysem obu pedagogów i literatów ogłosił

8. Upominek z prac Stanisława Jachowicza. Wydawca: Jarosław Leitgeber. 1902. Poznań.

Він вніс новаторські для того часу літературні засоби. Він використовував народний репертуар текстів для дітей, адаптуючи до своїх творів окремі народні мотиви та умовності. Яхович звертав увагу на роль і соціальне місце народу. Він був збирачем народних прислів'їв і охоче вписував їх у свої тексти. Про серйозний підхід до сфери розвитку дитини свідчить і те, що вони з другою дружиною Антоніною вели щоденники розвитку сина. Це одні з перших таких нотаток в Європі та перші в Польщі. Вони містять роздуми про розвиток пізнавальних і мовленнєвих функцій дитини. Це свідчить про те, що обоє дійсно цікавилися життям і зростанням найменших дітей. Ще одним цінним новаторським заходом було видання пісенників та привернення уваги до ролі пісень і мелодій у вихованні дитини.

Отже, С. Яхович як "батько варшавських сиріт", залишається важливим символом любові та турботи в історії Польщі. Казкар перевищив межі своєї ролі філантропа та прийомного батька. Він став символом надії для тих, хто опинився в трагічних обставинах. Його феномен полягає не лише в його благодійній діяльності, а й у тому, як йому вдалося надихнути та об'єднати громаду навколо ідеї допомоги нужденним.

1.4. Феномен Марії Конопницької: протест проти антипольської політики загарбників та суспільної несправедливості

М. Конопницька у своїй творчості демонструвала як соціальну ангажованість, так і новаторський підхід до літератури[10]. Його характер можна вважати революційним з кількох причин:

– письменниця була причетна до соціальних проблем своєї епохи. Вона торкалася тем, пов'язаних із соціальною нерівністю, селянським рабством,

---

9.Alicja Ungeheuer-Gołąb. O związkach pedagogiki z literaturą dziecięcą w świetle sylwetki Stanisława Jachowicza. Rzeszów University. Polska Myśl Pedagogiczna. – 5 (2019), s. 255–271.

10. Bogdan Mazan. „Idee wieczne„ i realia kształcące. Przybliżenia z poezji Marii Konopnickiej. Wiek XIX. Rocznik Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza, Rok IV. 2011. 144–175.

освітою, правами жінок і соціальною справедливістю. Її поезія та проза часто мали соціальний вимір[11], вона займалася благодійністю[12];

– М. Конопницька також була однією з перших польських феміністок і виступала проти традиційних, патріархальних соціальних норм. Письменниця була мамою вісьмох дітей, двоє з яких вмерли одразу після народження, із чоловіком була в сепарації, багато подорожувала, тікала з Польщі, побоюючись переслідувань через причетність її родини до Січневого повстання 1863 року;

– Новаторський літературний стиль: авторка використовувала новаторські літературні форми та прийоми. Вона була однією з перших, хто наважилася прямо і відверто звернутись до соціальних питань. Її мова була сучасною, а літературний стиль сприяв оновленню польської літератури того періоду. Її називали "капланкою поезії", "вихователькою вихователь ок", "слов'янською Сафоною", "матір'ю польської літератури"[13].

– Окрім літературної діяльності, письменниця займалася громадською, була членом різноманітних благодійних організацій, активно боролася за покращення умов життя малозабезпечених та соціально ізольованих людей.

– Авторка знала проблеми, пов'язані з політичним і національним становищем Польщі. У своїх творах вона торкалася тем, пов'язаних із боротьбою за незалежність, заохочувала до плекання польської культури. Вона виражала протест, піднімаючи питання національної ідентичності, свободи та гідності. Її літературний внесок став важливою частиною культурного опору проти антипольської політики того часу, яку здійснювали російські та німецькі окупаційні сили в XIX столітті. Це був період, коли Польща зазнавала розпаду і була розділена між Росією, Німеччиною та Австро-Угорщиною. Особливої уваги заслуговує збірка "Історичний пісенник", що містить віршовану історію Польщі й охоплює різні періоди; представляє читачам ключові події та постаті польської історії, використовуючи форму пісні, що надає їй характеру,

---

11.L. Belmont, Maria Konopnicka jako kapłanka poezji, □„Wolne Słowo„ 1910, nr106–109;

12.J. Lis, Matka mowy polskiej, „ Kierunki 1985, nr 40.

13.T. Czapczyñski, Nieznana Maria Konopnicka, „ Tygodnik Powszechny 1955, nr 33.

подібного до народної пісні.

Наприклад, у поезії "Розділ" (Rozbiór) авторка розказує дітям про розділ країни 1772 року: *Hej, nad tą polską ziemią, /Hej, czarne krążą kruki, /Rozerwać chcą Ojczyznę, /Hej, na trzy krwawe sztuki!*

М. Конопницька використовує форму пісенника як інструмент для зв'язку своєї поезії з народною традицією. Така форма задає фольклорний і загальнолюдський тон, що узгоджується з наміром авторки подати історію Польщі у доступний для широкого кола читачів спосіб. У поезіях є сильний патріотичний і націоналістичний тон: авторка наголошує на героїзмі, жертовності та боротьбі за свободу в польській історії. Її твори показують Польщу як сильну націю, яка вижила, незважаючи на труднощі та негаразди в історії: *Nadłożyli tam Polacy,/W onych bojach nieraz głową, /A kto ginął, ten się cieszył, /Że za wolność narodową*.

У "Історичному пісеннику" з'являються різні історичні постаті, як королі та герої, так і звичайні люди, які борються за свободу. Авторка надає їм людського виміру, завдяки чому читачеві легше ідентифікувати себе з їхньою долею.

У фінальному вірші "Закінчення" (Zakończenie) поетка говорить оптимістично про світле майбутнє: – *Jeszcze Polska nie zginęła, /I nigdy nie zginie!* Мова збірки ясна, проста і зрозуміла: *Pierwsze kwiatki nieść dla matki/ Miło rankiem w maju, /Pierwsze czucia dla Ojczyzny, /Pierwszą pieśń dla kraju!* Стиль витриманий у дусі народної поезії, що надає твору специфічного характеру: *Ojczyzna moja – to ten duch narodu,/ Co żyje cudem wśród głodu i chłodu, /To ta nadzieja, co się w sercach kwieci, /Pracą u ojców, a piosnką u dzieci*.

Отже, це не лише літературний твір, а й патріотичний маніфест, який формує історичну та національну свідомість читача. Поєднавши поезію з історією, Марія Конопницька створила твір, який не лише виховує, але й пробуджує патріотичні почуття та повагу до національної спадщини.

Марія Йоланта Ольшевська у виданні "Конопницька – ще раз" (Konopnicka – raz jeszcze) стверджує, що важко уявити розмову про літературу другої

половини XIX століття без звернення до багатої та різноманітної творчості цієї авторки[5]. Сейм високо оцінив літературні досягнення Марії Конопницької та її внесок у патріотичну діяльність, і проголосив 2022 рік Роком Марії Конопницької. У резолюції вона була оцінена як “одна з найбільших письменниць в історії польської літератури”[6]. У постанові нагадали, що “у травні 2022 року виповнюється 180 років від дня народження Марії Конопницької – польської письменниці, поетеси, перекладачки та публіцистки. З цієї нагоди Сейм Республіки Польща постановляє вшанувати одну з найвидатніших письменниць в історії польської літератури, авторки “Роти””[6].

Отже, М. Конопницька була відома своєю глибокою причетністю до соціальних проблем свого часу. Її творчість часто відрізнялася громадською активністю у благодійній та просвітницькій діяльності. Її творчість була насичена вимогами гендерної рівності, прав жінок і боротьбою за їх емансипацію. Своїми віршами та статтями вона сприяла підвищенню суспільної обізнаності щодо питань, пов’язаних із роллю та правовим статусом жінки. Феномен творчості Марії Конопницької полягає в її вмінні поєднувати мистецтво з соціальною активністю, у сміливості висловлювати суперечливі погляди та в її новаторському підході до літератури свого часу. Її твори мали тривалий вплив на розвиток польської літератури та культури, а її ставлення стало джерелом натхнення для багатьох наступних поколінь.

---

5. Maria Jolanta Olszewska. Konopnicka – raz jeszcze. Praca zbiorowa pod redakcją prof. dr hab. Marii Jolanty Olszewskiej Seria: Jubileusze Wydawnictwo: NCK. 2022 500 s.

Книжка містить статті та есе дослідників, які займаються творчістю Марії Конопницької, зокрема: тексти поезію, драматургію та естетичні захоплення авторки, а також про долю людей, тварин і рослин у творчості письменниці; статті про подорож Конопницької та зустрічі з іншими митцями, а також статті, присвячені творчості для дітей.

6. Sejm ustanowił 2022 Rokiem Marii Konopnickiej https://instytutksiazki.pl/aktualnosci,2,sejm-ustanowil-2022-rokiem-marii-konopnickiej,6893.html

РОЗДІЛ 2
СУВОРИЙ ДИДАКТИЗМ У ТВОРЧОСТІ СТАНІСЛАВА ЯХОВИЧА

2.1. Матір як вихователька в навчальній літературі для дітей

У підручнику “Наука в розвазі: справа для дітей” (Nauka w zabawce: dziełko dla dzieci) автор присвятив хлопчику Фелюню: *Прийми цю маленьку пожертву від того, хто тебе любить від щирого серця, але ти його навіть і не знаєш. Але знаєш, за що я тобі вдячний? Це ти точно розумієш. Твоїм батькам я вдячний, і не можу їм відплатити. Якби я зміг тобі описати, чим вони для мене були, коли на мене впало нещастя, то ти б мене зрозумів, запитай Стася, він тобі все розкаже.У мене і так сльози на очах. Читай цю книжечку уважно, обдумуй; користуйся з настанов і ніколи про них не забувай. Тобі буде приємно бачити часто імя твого брата, і мені приємно часто повторювати його імя. Добрих дітей ніколи не можна забувати, а Стась був завжди хорошим: не одну звеселив мені хвилину. Бери приклад зі свого хорошого братика, слухай старших, старанно вчись і слухай батьків.*

Присвята наповнена теплим, вдячним тоном, який випромінює велику любов та вдячність батькам хлопчика і зазначає, що неможливо їм відплатити за їхню доброту. Частина, де автор звертається до хлопчика Фелюня з проханням звернутися до його брата Стася, який, здається, може розповісти про те, чому автор вдячний його батькам. Це може становити додаткову загадку або цікавість для Фелюня. Поради та настанови автора вказують на важливість уважності при читанні, обдумуванні і використанні навчальних матеріалів. Він також наголошує на важливості слухання старших, старанному вивченні і слуханні батьків.

Головним образом книги є Стась, восьмирічний хлопчик, котрий не знає жодної голосної літери, але дуже розумний, бо турботлива мама займалася його розвитком і не хотіла змушувати його вчитися, лише прагнула, щоб він сам захотів. Одного разу хлопчик приніс маленький стіл і сів біля мами і почав

питати кого вона більше любить: його чи Юзьо. Мама відповіла, що Юзьо, бо він вже добре вчиться. Тоді Стась пообіцяв, що теж буде уважним учнем.

У розділі “Стась вчить великі, тобто початкові голосні” дорослі допомагають Стасю вчитися. Хлопчик постійно питав про походження назв літер.

Отже, книжку можна назвати абеткою, але з дидактичними настановами та мотиваційним підтекстом. Автор заохочує хлопчика читати, апелюючи до авторитету старшого брата та маніпулюючи почуттями дитини.

“Розмови мами з Юзьо, що служать за вступ до усіх наук, а особливо граматики: складені для використання молоді” (Rozmowy mamy z Józią służące za wstęp do wszelkich nauk a mianowicie do grammatyki: ułożone dla użytku młodzieży) має вступне слово автора до дівчинки Марині: *Дороге дитя! (...)Користуйся книжкою, підготуй свою свідомість до наук, котрі тебе повинні зробити освіченою та ощасливити. Ці Розмови будуть тобі слугувати для пізнання рідної мови. О! Полюби її від щирого серця, не забувай ніколи про те, що ти Полька!* Другою передмовою є звертання до дітей: *Тут вам пояснюють такі речі, про які ви не один раз в науці почуєте, а особливо в Граматиці. Ця наука має свої складнощі (...)*.

Книжка побудована у формі діалогу мами та сина. Знову зустрічаємо образ Юзя. Особливістю книги є те, що автор не подає відомості з граматики, як у класичному підручнику, а робить це декларативно, пояснюючи найдрібніші деталі та дає інструкції як краще навчатися: *Poznaj pierwszej rzeczy, ktore cię otaczają; znaj je dobrze, sądź o nich gruntownie, uważaj na wszystko, a od łatwiejszych postępuj do trudniejszych*.

Образ мами, тобто дорослого, вводить дитину у світ навчання, дає поради, пояснює найдрібніші деталі. Заагалом автор представляє 15 розмов: “Про пізнання речей” (O poznawaniu rzeczy), „Про замислення над речами” (O zastanawianiu się nad rzeczami), „Про почуття” (O zmysłach), „Про порівняння речей” (O porównaniu rzeczy), „Про поділ речей на частини” (O podziale rzeczy na części), „Про сортування речей” (O rozgatunkowaniu rzeci), „Про користь

сортування речей” (O pożytku gatunkowania rzeczy), „Про точну відмінність вищого гатурнку до нижчого” (O dokładnem rozróżnieniu z wyższego gatunku do niższego), „Про перехід від вищого гатунку до нижчого, Про ідеї, Про знаки, а також про відмінність висловів від ідей, ідей від висловів” (O przenoszeniu z wyższego gatunku do niższego, O wyobrażeniach, O znakach, przy tem o rozróżnieniu rzeczy od wyobrażeń, wyobrażeń od wyrazów), „Про технічні або наукові слова” (O wyrazach technicznych czyli naukowych), „Про впорядкування ідей” (O uporządkowaniu wyobrażeń), „Йозя вчиться добре думати про речі” (Józia uczy się dobrze sądzić o rzeczach), „Про висновки та міркування” (O wnioskach i rozumowaniu).

У книжці “Розваги абетки” (Zabawka abecadłowa) знову головним персонажем виступає мати, яка вчить свою сина Казьо літерам, докладно пояснює алфавіт. Образ матері – це педагог, радниця. У ласкавій формі вона розповідає сину про те, як важливо вчитися і бути уважним. У кінці книжки автор подає інструкцію для батьків: як навчати алфавіту та подає зразки казок, які вони можуть розказувати дітям дял мотивації та повчання: *Ojciec. Gdzie się obrócisz, Bóg patrzy na ciebie; / Bo On jest wszędzie : na ziemi i w niebie. / Chłopczyk. O! To ja się boję - Antoś odpowiedział – / Dziś byłem niegrzeczny, i to będzie wiedział!*

Книжка „Думки щодо пізнання основ польської мови” (Pomysły do poznania zasad języka polskiego) присвячена Онуфрію Копчинському — польський мовознавець, який написав “Граматика польської мови для державних шкіл” (Grammatika języka polskiego i łacińskiego dla szkól narodowych), котру він перевидав для простого народу під назвою “Граматика польської мови” (Grammatika języka polskiego).

Pamęici Onufrego Kopczyńskiego.

Miłyś sercu memu Kopczyński wspaniały!

Widzę jak Ty wielki, a jaki ja mały

Tyś mym przewodnikiem, wskazałeś mi drogę,

Idąc Twoim śladem prawdę znaleść mogę.

Uproś, bym był ziomkom, jak Ty, użytecznym,
Bóg Ci wynagrodzi w przybytku odwiecznym.

У вступі “До матерів” (Do matek) автор звертається до матерів і називає їх першими вчительками своїх дітей: *(...) dzisiaj polskie Matki, macie więc nie już skończoną Grammatykę, lecz tylko pomysły do niej, jest to raczej powtórzenie moich lekcji, słu żyć wam może do uczenia dzieci waszych ojczystego języka; z wami więc szanowne Matki, najpierwsze Nauczycielki i najtroskliwsze Opiekunki, wypada mi się głównie porozumieć*[c.7]. Станіслав Яховіч доступно пояснює: чим є граматика, і на чому полягає структура його підручника: *Moim zamiarem jest tylko dać poznać główne zasady, a troszczyć się nie będę o prawidła, jeżeli ich nie wyrozumuję* [c.7].

Отже, в навчальних підручниках адресованих дітям письменник намагався мотивувати до навчання, адже збірка “Сто нових розповідей для дітей з додаванням моральних віршиків” (Sto nowych powiastek dla dzieci z dodaniem wierszyków moralnych) присвячена синові Елізи та Зигмунта Крашінських: „*Władziowi Krasińskiemu, ukochanemu uczniowi, w dowód najtkliwszego przywiązania*”.

Особливістю книжок Станіслава Яховіча є обємні передмови з поясненнями, інструкціями, де вказано ціль творів: *W dawnych wydaniach każda powiastka miała osobne miejsce, osobną zajmowała kartę: czyniłem to dla prawdziwego pożytku. Chciałem, żeby dzieci czytały je powoli, stopniowo, układały je sobie w główkach porządnie, żeby się nad każdą zastanowić mogły, żeby każdą uważały za całość, każdą prawdę za odrębną, żeby im się po przeczytaniu jednej nie nasuwała zaraz druga i napsuła skutki pierwszej. Teraz postanowiłem je wydać w jednym ciągu, bo mi przyszło na myśl, że złemu użytkowi zaradzić można. Dzieci same dzieł nie nabywają, kupują je starsi, czy to Rodzice, czy nawet Opiekunowie, czy Nauczyciele; w ich ręku najpierwej jest to dzieło. Do nich więc pracę słów wypada mi przemówić (s. I–II).*

Отже, прозові книжки Станіслава Яховіча мають дидактичні настанови та чіткі інструкції батькам щодо користування ними.

2.2. Образи тварин у поезіях

Образи котів та псів можуть служити як засіб для навчання дітей різноманітних моральних висновків, таких як відданість, дружба, взаємодія та розуміння. Коти в поезії можуть бути зображені як самостійні та обачливі тварини, що вчать дітей бути уважними та розсудливими. Коти також можуть виступати як символ хитрості та винахідливості. Це може навчати дітей вмінню долати труднощі і знаходити ви проблем.

Найвідомішим віршем є "Хворий котик" (Chory kotek) написаний у дидактичній формі й застерігає перед переїданням: *Patrzcie, jak złe łakomstwo! kotek przebrał miarę,/ musiał więc nieboraczek srogą ponieść karę. /Tak się i z wami dziateczki, stać może/ od łakomstwa strzeż was Boże*!

У вірші "Чистий котик" (Czysty kotek) автор малює образ вихованого кота, що любить чистоту і отримує за це любов: *Chętnie mu do pokoju wchodzić pozwalano, /powszechnie go kochano,/ doznawał wszelkich pieszczotek,/ a czemu? bo czysty był kotek*!

"Два котики" (Dwa kotki) – автор запитує дітей, якого б котика вони обрали: гарного, але він крав смаколики, а інший – бурий і страшний, але вмів лякати мишей. На прикладі бурого котика діти розуміють, що у суспільстві цінується та людина, що приносить користь: *Powiedzcież mi dzieci, którego wolicie? /– Burego! burego! – O, dobrze robicie!/ Bo ten godzien przychylności,/ Kto dopełnia powinności;/ A bardzo nieładnie,/ Kiedy kotek kradnie*.

"Песик і бідний котичок" (Piesek i biedny koteczek) – зворушлива історія про голодного кота, якого нагодував пес, адже коли настає біда та голод, усі забувають давні конфлікти і намагаються поділитися чим можуть: *Pomnij, że piesek dzieli się, czem może;/ I ten, co warczy, potrafi być tkliwy, /Nie pytam się, kto jesteś, dość, żeś nieszczęśliwy.*

У вірші "Два пси" (Dwa pieski) описується реальність, яка може змінюватися. Песик Азор та Вєрнісь були братами, але один жив у достатку й перебирав їжею, а другий їв те, що йому давали й не жалівся. Азор втратив

доброго хазяїна і його сите життя закінчилося, йому було нестерпно холодно, бо він не звик жити на вулиці. Автор застерігає, що людина повинна бути готова до будь-яких змін, навіть погіршення життя: *I człowiek, gdy w pieszczotach z młodu wychowany, / Nie potrafi cierpliwie znieść losu odmiany*.

“Пудель” (Pudel). Кухарка порівняла песика, що випив молоко, зі шкідливим котиком, але псу стало соромно і він жалібно завив: *A gdy go potem chętka brała zrobić szkodę,/ Przypominał sobie w mleku umaczaną brodę*.

“Котик, песик, мишка і птах” (Kotek, piesek, myszka i ptaszek). Поезія має антагоністичний контекст. Хоча Котик і песик мають різні натури, але товаришують з мишкою та птахом. Автор застерігає, що така дружба не може довго тривати: *Pamiętajcież dzieci o tem: / Kiedy pies się zgodził z kotem, /Jakże to będzie nieładnie,/ Skoro niezgoda między was się wkradnie*.

“Котик Лізусь” Kotek Lizuś. Кота всі обожнюють, годують і навіть беруть до ліжка, але коли закінчилися смаколики, то кіт змінився: з ніжного став гордий і навіть робив вигляд, що не помічає пана, котрий його годував: *Pieszczotną zmienił naturę,/ Wzniósł ogon w górę. /Zgasła zmyślona pokora, /Słowem, inny niż był wczora*.

“Песик Кручек” Piesek Kruczek. Хлопчик хоче навчити пса трюкам, поки він ще молодший, бо інший пес Азор уже старенький і йому важко дається наука: *Wkrótce pojętny Kruczek/ Nauczył się wiele sztuczek./ Służył, podawał i pływał,/ Tysiąc figlów dokazywał, /A to tak zręcznie, tak śmiało*. Діти мають усвідомити, що треба вчитися, поки ти молодий та активний.

У поезії “Молода і стара миша” (Mysz młoda i stara) мати-мишка, звертається до доньки, щоб вона вийшла з тісної хатки, і проводжає її в світ і повчає: як збирати зерно, як остерігатися кота, як ховатися до ямки. Мишка добре слухала маму, тому мала щастя: *Myszka była posłuszna i nie żałowała;/ Długo sobie szczęśliwie po świecie bujała; /Tysiąc myszek zginęło, ona jedna żyła: / A czemu? bo posłuszna swojej matce była*.

“Домашній сторож” (Stróż domowy). Песика закликають піти гуляти, але він відмовляєсь, бо недобре залишити будинок без нагляду. Пес був радий

після подорожі побачити своїх господарів, б виконав свій обов'язок: *Potem powstał i obiegł dziedziniec wokoło:/ Już wrócili panicze, witał ich wesoło:/ Szczęśliwy! że dopełnił święcie powinności./ Kto o niej zapomina, niechaj mu zazdrości.*

У вірші "Пересторога" (Przestroga) автор засторожує мишку сховатися у глибоку яму, бо за нею пильнує кіт, навіть мишка не зауважить, коли кіт на неї нападе, бо кожен має свої вади: *Tyś bardzo łakoma, on mistrz wyuczony, /Ani się spostrzeżesz, gdy mu wpadniesz w szpony.*

"Брись" (Bryś). Пси говорять, що служать не за золотий комір, а за чесноти: *Gdybyśmy ci służyli tylko dla obróży,/ Ktoby błysnął piękniejszą, znalazłby w nas stróży*.

"Вихованець" (Wychowanek). Дитина питає у пса чи ма він хазяїна, але пес відповідає, що немає. Дитина запрошує пса йти з нею, і він буде мати м'яке ліжечко. Пес згодився і був улюбленцем родини: *Patrz! jak wdzięcznym być umie nawet piesek mały*.

"Хорт і осел" (Chart i osieł). Хорт сміявся з осла, що він виграє перегони, але у фіналі осел досяг цілі, бо хорт себе швидко виснажив, а осел поступово йшов до цілі, і коли пес вибився із сил, осел прискорив хід і став переможцем: *Pojmiecie łatwo sami, /Że osieł tymczasem mógł kroku przyśpieszyć, /Bo pragnął się tak świetnem zwycięstwem pocieszyć*.

Отже, автор застерігає дітей від необачності, і вказує на те, що кожна тварина, як і людина має свою натуру, тому варто на це зважати.

2.3. Батьківські настанови

Діти часто зображаються як допитливі та цікаві, що допомагає їм вивчати світ навколо себе, а батьки – як ласкаві та турботливі, готові забезпечити своїм дітям комфорт та підтримку. Батьки можуть бути виступати в ролі наставників, ділитися своїм досвідом та надавати мудрі поради.

Важливим елементом в образах батьків у поезіях автора є любов та родинна єдність, які створюють тепле та безпечне середовище для дітей, хоча батьки такоє дуже вимогливі.

Дидактичною настановою вірша “Генрись і Валюсь” (Henryś i Waluś) є демонстрація такої чесноти як бережливість. Валюсь розуміє, що життя важке, намагається допомогти мамі заощадити гроші, тому й носить старий одяг: *Ochraniam grosika mamy: /Jak mogę strzegę się plamy,/ Gdy dziurka zrobi się mała / Proszę mateczki, by ją załatała, / I nie rozedrze się dalej: /A jak czysto i schludnie, to każdy pochwali.*

“Дічинка і мама” (Dziewczynka i Matka). Дівчинка горда з того, що не плакала при гостях і поводила себе добре: *Jam przy gościach nie płakała,/ Choć-em jeszcze taka mała./ Nic dziwnego – mama powie, /Kto płacze, beksą się zowie*.

“Аделька” (Adelka). Мама пояснює дівчинці, що дитина не повинна вимагати пряника: *Adelciu! twa imienniczka /Napierała się pierniczka; /Myślisz, Adelciu, że jej mama dała? /Nie. – A dlaczego? – Bo się napierała*.

У іншому вірші “Пряничок” (Pierniczek) дитину просять з’їсти пряничок в кутку, щоб ніхто не бачив. У часи коли була продовольча криза дітям не були доступні смаколики, тому дорослий попереджає, щоб він з’їв його сам, і ніхто його не відібрав: *Henrysiu! na ci pierniczek, rzekł przyjaciel domu,/ Ale zjedz go gdzie w kącie i nie daj nikomu. –/ Ej, pan chyba żartuje, odpowie Henryczek:/ Mam zjeść sam, to dziękuję, schowaj pan pierniczek*.

“Юстинка” (Justynka). Юстинка не хоче ділитися тістечком, бо мама їй говорить, що важко було добути те тістечко для неї, тому і ділитися не слід.

“Зузя і кропива” (Zuzia i pokrzywa). Мама закликає доньку бути ввічливою і лише тоді вона знайде друга: *Bądź łagodną, uprzejmą, znajdziesz przyjaciela*.

“Мати і дитя” (Matka i dziecię). Мати дає дитині вишеньку і просить заспівати пісеньку. Дитина співає пісню про те, що треба помагати батькам, бо так Бог велів: *W ogródeczku rośnie trawka, między trawką kwiatki;/ Rwą je dzieci na wianeczki dla ojca, dla matki, /Bo nam Pan Bóg przykazanie zesłał takie z nieba: / Że o mamie i o tacie pamiętać potrzeba*.

“Мати і дитя” (Matka i dziecię). Хлопчик зранку приходить до мами і каже, що квітки плачуть і питає, що значать ці сльози. Мама відповідає, що це їх їжа з неба, яка потрібна їм до життя: *W kim się uczucie nie wzbudzi,/ Kto serce kamienne nosi,/ Łzą nigdy oka nie zrosi,/ Choć widzi niedolę czyję, /Możeż powiedzieć, że żyje?*

“Валерця” (Walercia). Валерця ідеальна дівчинка, навіть бідним допомагає чим може, і про пса пам’ятає, і не дражнить кота. Автор закликає брати знеї приклад: *Chcesz wiedzieć, jak na tem Walercia wychodzi? / Mateczka ją kocha, nieraz jej dogodzi, /Nigdy się tateczko na nią nie rozgniewa./ Walercia wesoła i zawsze szczęśliwa,/ Wszyscy ją kochają, niosą upominki,/ O! bierzcie z niej przykład, kochane dziecinki.*

“Дитина і глечик” (Dziecię i dzbanuszek). Дівчинка була незадоволена тим, що подарувала мама. Одного разу мама всипала горіхи до глечика. І дівчинка не могла їх витягнути, і заплакала, та ще й рука застрягла в глечику. Але їй дали добру пораду, щоб вона не була жадібною: *Dziecina rączkę w wązką szyję wkłada,/ I wszystkieby zabrać rada./ Ale niestety: wyciągnąć nie może./ Dziecię w płacz. W takim razie i płacz nie pomoże./ Szarpie. Wszystko napróżno: i orzeszków niema,/ I dzbanuszek rączkę trzyma*.

“Стась” (Staś). Стась замастив одяг, і дуже переймається, але мама говорить, що пляму можна відіпрати, але головне не плямувати і псувати своє життя, бо таку пляму уже не випрати: *Bo ci, Stasiu, mówię szczerze,/ Ta się plama nie wypierze*. Схожий образ спостерігаємо й у вірші “Пляма і роки” (Plama i łata). Пляма звертається до латки на сукні з питанням: чи це знак нещастя? Тут відповідь дає людина, що латка – це знак порядку, бо пляма може бути навіть і на оксамиті: *A plamką się i małą brzydzą pospolicie:/ Bo plama zawsze plamą, choć na aksamicie*.

“Дитина і годинник” (Dziecię i zegar). Мати пояснює дитині як працює годинник та пояснює істини життя: *Z wybiciem godziny czas drogi ucieka, /A potem Bóg spyta każdego człowieka:/ Jak przeżył wiek cały, jak wszystkich sił użył,/ Czy z czasu korzystał i na co zasłużył*!

“Сад” (Ogródek). Целінка кидає насіння в землю та дуже тішиться цим, бо мати сад – це дуже добре. Мама пояснює дівчинці, що справжнє щастя не в саду та рослинках, а в ній самій: *To szczęście w tobie, masz je wszędzie z sobą,/ Bo cnota, czucie i rozwaga z tobą*.

“Людвісь” (Ludwiś). Хто старанний і працьовитий, той може весело провести час! Людвіш добре вчився і все розумів. Мама привезла йому м’ячик, який захопив всю увагу і хлопець перестав слухатися, тому отримав грізну настанову: *A kto na niczem śmie cały dzień trawić,/ Nie wart się bawić*.

“Дощик” (Deszczyk). Мама пояснює сину, що дощ – це дорогий дар з неба, який живить рослини: *Kwiatek, drzewko rośnie lepiej, / Bo Bóg wszystkiem mądrze włada/ – O! kiedy tak, to niech pada!*

“Дитина і мушки” (Dziecię i muszki). Дитина після обіду захотіла спати в спекотне літо, але мушки її будять. Мушка їй відповідає, що вночі, хто спати хоче, той може, але діти повинні бути активні протягом дня і не спати.

“Каролек і сонце” (Karolek i słońce). Каролек нарікає на сонце, що не дає йому спати, але сонце хоче подолати його лінь, адже сад наповнений гарним ароматом та співом птахів і хлопчик почав насолоджуватися життям. *Mile wspominał słońce wśród tylu słodyczy,/ I rzekł: Teraz poznaję, kto mi dobrze życzy*.

“Батьки і діти” (Ojciec i dzieci). Батько з дітьми йде в поле навесні і переймається чи дозріє зерно, бо усе залежить від погоди, але має надію на врожай: *Siejmy! w dobroci ufając nieba!*

“Емілька” (Emilka). Емілька була чемною дівчинкою, бо мала перед собою гарний приклад. Коли дівчинка йшла на вечір, одягнулася ніби на бал, але мама натомість одягнулася скромно, за нею повторила і Емілька, бо зрозуміла, що деякі речі були зайвими. Мама її не сварила, лише показувала власним прикладом, які чесноти важливі: *Każdy za wzór wystawiał tę dziecinę lubą./ Była płci swej zaletą i rodziny chlubą.*

“Квочка і півень” (Kwoka i kogucik). Мати застерігає сина оминати колодязь, місце загибелі його брата, що через свою легковажність залишив цей світ, але й інший син не послухав: *Tu już zacięty kogut ledwie sobą włada,/ I chcąc*

tamtego zgnębić, sam w wodę upada;/ Tonąc, zawołał z żalem:/ – Patrzcie, lube dziatki,/ Jak to źle nie słuchać matki!

“Владись” (Władyś). Батько повів малого хлопчика у поле та запитав, що йому більше подобається, зерно чи квіти? Дитина обрала волошки, але автор говорить, що це не дивно, адже для дітей завжди добре те, що гане: *Ale kto rozum dojrzalszy posiada, Niechaj nad owoc kwiatów nie przekłada*.

“Вовк і козеня” (Wilk i koźlę). Мати коза говорить до дітей, що вона дуже тривожиться за них, тому просить нікому не відкривати двері, поки вона не покаже свою білу лапку, і діти послухали її. Тільки мати відійшла від козлят, вовк стука до них: *Masz szczęście — wilk odpowiada,/ Biadaby ci była! biada*!

“Петрусь” (Piotruś). Петрусь сміливий, незважаючи на те, що пастушки розповіли йому багато страшних історій, але він лише посміявся, а потім злякався білого полотна, що висіло.

“Салюся” (Salusia). Маленька Салюша образилася на матір і побігла в поле, де її вжалила бджола і дівчинка хоч і не хотіла, але повернулася додому: *Uczcie się dzieci nie uchybiać mamie.*

“Красплі роси” (Krople rosy). Батько розповідає дітям про смерть, порівнюючи життя з веселкою: *Pomnij, że schodząc ze znikomej ziemi, /W niebie się z istotami połączysz wyższemi;/ Ale chcąc trafić do nieba,/ Na ziemi być dobrym trzeba.*

“Тадеушик” (Tadeuszek). Тадеушек посадив мух у пляшку та накидав їм хліба з медом, тато натомість закрив його у кімнаті й дав пряник: *Siedział dzień cały. To go nauczyło: /Nie czyń drugiemu, co tobie nie miło*.

“Алінка” (Alinka). Всі турбуються за Алінку та поводяться з нею ласкаво і з любовю та вчать її ходити: *Jeśli upadek ujrzysz przyjaciela, /Niech mu twa dobroć pomocy udziela, /Bez gniewu, wyrzutów, łajania,/ Niech go ku dobremu skłania*.

“Мишка за сніданком” (Myszka na śniadaniu). Мама годує своїх дітей, а поряд мала мишка чекає, чи не впаде щось зі столу і для неї . Пані проганяє мишку, але вона говорить, що і в неї є діти, яких вона любить, тоді пані

розчулилася та дала мишці їжі: *Łzy stanęły w oczach pani,/ I bułeczki i ciasteczek/ Dała matce dla dziateczek*.

“Акробат” (Skoczek dobroczynny). Хлопчик захоплено дивиться виступ акробата. Тато пояснює дитині, що його уміння – це його сила, і цими навичками він спасав дитину з пожежі.

“Сльоза матері” (Łza matki). Мама просить Фелюня гратися тихіше, бо в неї болить голова. Він сів в кутику з книжечкою, бо був вихований, але побачив барабан і почав шуміти, знову мама робить зауваження: – *Tak serce mnie zabolało, /Że mam niegrzecznego syna,/ Który o prośbie matki zapomina.*

“Покараний хлопчик” (Chłopczyk ukarany). Хлопчик ліз на дерево по чужі груші. Автор застерігає, що не можна красти: *Cudza własność jest świętą, tknąć się jej nie godzi*.

“Бронісь і пташкі” (Broniś i ptaszki). Хлопчик хотів вполювати птаха і посадили до клітки. Птах пояснює дитині, що він теж має маму, яка зараз слаба, хвора, і він її годує. Хлопчик усвідомлює наслідки своїх бажань і припиняє полювання: *Bądź pociechą drogiej matki,/ Poniszczę już moje siatki*.

“Ясь” (Jaś). Яшь не слухався і зірвав колосок біля дороги, так робили й інші люди, зерно почало рідшати. У той час каліка почав просити допомоги і мало хто йому допомогав. Ясь відповів: *Czyby się każdy zubożył,/ Gdyby mu choć grosz położył;/ Ziarnko do ziarnka,/ Byłaby miarka.* Але вчителька виправила хлопчика, і нагадала йому про його поганий вчинок з колоском: *Pierwszą jest sprawiedliwość, dobroczynność potem; /Jednej łzy skrzywdzonego nie opłacisz złotem*.

“Людмилка” (Ludmiłka). Віцусь і Каролек хвалять Людмилу за її вихованість. Дівчинка відповідає, що її мама навчила читати і як правильно вдягатися та себе поводити: *Ażeby być posłuszną na mamy rozkazy;/ Bo jej przykro, gdy mówi o jedno dwa razy*.

“Адась” (Adaś). Батько вчить сина, що поки ти молодий, ти легко нахиляєшся в різні сторони, як молоде дерево, до роботи, благочестя, навчання,

чеснот, але якщо ви наберетеся поганих звичок, то вже батько не зможе це виправити: *Już was do cnoty nie nagnie.*

“Дзеркало Рузі” (Zwierciadło Rózi). Коли з плакала, мати поставила перед нею дзеркало та показала, як вона погано виглядає. Коли дівчинка була усміхнена, мати теж показала її в дзеркало: *Gdy Rózia będzie grzeczna, łagodna, wesoła, /Szkiełko zeszpecić nie zdoła;/ Gdy się tem nie przyozdobi,/ Piękną zwierciadło nie zrobi.*

“Жетельницький” (Rzetelnicki): автор ставить у приклад дітям Жетельницького, який ніколи не брехав, тому після його смерті про нього добре згадують: *ci! idźcie jego śladem, /Niech serce wasze będzie prawych uczuć składem,/ Niech was wdzięk kłamstwa nie mami,/ A szczerość włada ustami.*

“Лис при смерті” (Lis przy zgonie). Старий лис при смерті залишає настанови своїм дітям, щоб не чинили зла, бо за те, що він їв гусей, люди їх знищують, бо ганьба батьків лягає і на внуків. *Zbrodnia się nigdy nie wymknie z pod kary,/ Patrzcie, jak strasznie kona ojciec stary (...)Biegnijcie dzieci... tylko jedzcie skromnie,/ I z resztką jeszcze powracajcie do mnie.*

“Ігнась” (Ignaś). Тато подарував Ігнасю карти і він почав будувати будинок, який потім розвалився, але це його не засмутило, тому він почав спочатку і збудував ще кращий, але завалив його самостійно, бо захотів ще кращий: *Uwielbiajmy zarząd Boski,/ Nie mruczmy na los niestały;/ Gdyby nie bojaźń i troski,/ Rozkoszeby spowszedniały.*

“Войницькі ляльки” (Wojnickie kukiełki). Хлопчик зіпсував ляльки, але потім усвідомив свою провину: *Źleś zrobił, sam wyznaj! – I poszedł do matki/ I złożył nietknięte esiki i kwiatki.*

“Кімнатка Зосі” (Pokoik Zosi). На початку вірша автор декларує: *Człowiek tak mało w życiu potrzebuje!* Хоча Зося мала все, що забажає, але була незадоволена і вона заплакала. Її дядя говорить, що щастя не в речах, а в тому як ти проживеш життя: *Przyjmuj z wdzięcznością, co masz z Boskiej ręki, /Lepsze czy gorsze, równe złóż Mu dzięki, / Życie nasze podróżą, Zosinku kochana!*

Отже, батьки навчають дітей стандартам життя, які диктувало суспільство.

2.4. Брати і сестри як символ єднання та взаємодопомоги

“Дружні брат і сестра” (Zgodne rodzeństwo). Автор вчить дітей допомагати один одному. Брат допомогає сестричці гратися з ляльками та дає їм смачну їжу. Навзаєм братик просить погратися з ним в полювання; дівчинка злякалася, що стрілець вбив лань, але він заспокоїв, що це лише гра: *Eh! to nic nie szkodzi: będzie znowu żyła. – / I tak się bawiły zgodnie i przyjemnie,/ I całe się życie kochały wzajemnie.*

“Перстеник” (Pierścionek). Автор засуджує заздрість і на прикладі двох сестричок показує, що варто радіти за свого ближнього: *Dobrą dziecinę naśladujcie dzieci!/ Niech brzydka zazdrość serc waszych nie szpeci*.

“Теодорек” (Teodorek). Сестра засуджує братика за те, що він обривав мухам крила і ніжки: *O niedobry Teodorze! / Jak cię też to bawić może!/ Cóż ci winne biedne muszki? /Czyś ty im dał skrzydła, nóżki?*

“Здіславек” (Zdzisławek). Хлопчик говорить молодшому братику, що краще випити гіркі ліки, але не бачити сльози на обличчі мами.

“Марчінек” (Marcinek). Навіть між ввічливими дітьми бувають сварки, але Йозя капризував і навіть мама його за це не хвалила. І він зрозумів, що ніхто його не хвалить за це. Бо Валерця завжди весела і завжди щаслива і всі їй догоджають: *Walercia wesoła i zawsze szczęśliwa, /Wszyscy ją kochają, niosą upominki,/ O! bierzcie z niej przykład, kochane dziecinki*.

“Віцусь” (Wicuś). Віцусь не послухав старшого брата і ковзав по льоду до тих пір поки не зламав ногу, а потім пожалкував, що не слухався старшого брата: *Wtedy biedny chłopczyna sam wyznał ze łzami, /Że się nie godzi starszych pogardzać radami*.

“Братик і сестричка” (Braciszek i siostrzyczka). Братик щедро і безкорисливо ділиться яблуком із сестричкою: *Przyjm, kochana Maryniu, przyjmij i jedz śmiało, /Mnieby samemu nie smakowało./ Z tobą podzielić tak miło: /Oby więcej na świecie takich dzieci było!*

“Франусь” (Franuś). Франусь має гарне яблуко, і розуміє, що повинен поділитися з братом, тому сховав його, а яблуко згнило.

“Крись і Леось” (Kryś i Leoś). Автор демонструє важливість навчання: *Cieszył się Leoś z nauk, Kryś niebaczny smucił, /I westchnął po niewczasie, gdy mu głód dokuczył, /O jakżem ja źle robił, żem się nic nie uczył*!

Отже, автор показує, що молодші діти повинні слухатися старших і не засмучувати батьків, діти повинні ділитися їжею, іграшками, підтримувати один одного.

2.5. Образи сиріт, вдів та бідних людей

“Безіменний” (Bezimienny). Мама дала злотий хлопчику, щоб він побачив панораму, але він зауважив старця з сивою головою, розпачливого та нужденного, він просив багачів про допомогу, та всі проходили мимо: *Tak mi się go żal zrobiło, /Że choć nowość widzieć miło,/ Wyrzekłem się jej dla cnoty/ I dałem starcowi złoty./ Lecz kto jestem? jak się zowię?/ Nikt się odemnie nie dowie,/ Bo mi ojciec mawiał: Synu!/ Nie chełp się z dobrego czynu.*

“Ворон-жебрак” (Kruk żebraczek). Діти накормили ворона-жебрака, бо кожен повинен допомагати тим, хто опинився у біді: *Dobroczynny, ludzki, tkliwy,/ Nie pyta, kto nieszczęśliwy,/Komu może,/ To pomoże,/Boś tak kazał, dobry Boże!*

“Горобець” (Wróbelek i kurczątko). Коли приходять голодні часи, то горобець може живитися лише тим, що дадуть добрі люди. Одного разу кухарка сипала зерно курям, горобець прохав у старої жадібної курки зерно, бо несила була терпіти страшний голод, але курка лише насміхалася, а мале курча дало зерно горобцю: *I odtychczas przyjaźń wielka/ Łączy z kurczątkiem wróbelka.*

“Костусь” (Kostuś). Хлопчик мав лише кілька копійок, був щасливий і ділився з жебраками, а на День народження отримав 100 нових грошей, але щедрішим не став, бо хотів, щоб сума була круглою, тому жебракові не подав милостиню. Автор засуджує жадібність і апелює до настанов Бога: *Uczcie się,*

dzieci, poskramiać swe żądze./ Dla dobrego użycia daje Bóg pieniądze:/ A kto za młodu zbiera, by się patrzył na nie,/ Obrzydłym skąpcem na starość zostanie.

“Убога вдова” (Uboga wdowa). Багач вихваляється, скільки він присвячує Богові та будує храм, а вдова лише тихо пускає сльозу. Тоді до неї звертається Бог, що посилає їй сон, де просить купити сіна для волів, що цеглу возять до церкви, і це звеселило її життя: – *Milsze Bogu twoje siano,/ Niż ta świątynia wspaniała.*

“Жебрак і камінь” (Żebrak i kamień). Жебрак спіткнувся на камені і подумав, чому цей камінь лежить серед дороги, але коли звернув увагу, то під каменем була лапа пса: у кожного своя біда, і часто люди не звертають уваги на чужу: *Często, gdy kogo małe nieszczęście spotyka,/ Większego przeto unika.*

“Ремісник” (Druciarz). Вулицею йшов ремісник у бідному одязі, було дуже холодно. Мати Марцині вирішила дати йому два злотих, але дівчинка говорить, що він же не жебрак, а лише ремонтує горщики. Мати повчає її: не треба чекати аж поки попросить: *Matka./ Gdy widzisz biednego, nie czekaj aż prosi,/Ten czasem, co błaga i łzami twarz rosi,/ Jest chytry, podstępny; a nędza prawdziwa/ Przed okiem litosnem nieraz się ukrywa.*

“Єврей” (Żydek). Бідна дитина йшла вулицею і пані, яка помітила її з вікна, передала їй хліб, але раптом служниця повернулася назад з хлібом, бо це єврейська дитина. Пані обурилася і наказала мерщій віддати їжу дитині, бо неважливо, якої вона релігії: *On bliźni, nic nie znaczy w wyznaniu różnica,/ Wszak jednakowo słońce wszystkim nam przyświeca.*

“Старий за роботою” (Staruszek przy pracy). Перехожий жаліє старого прибиральника, але чоловік відповідає: *Ręka Boska ją zesłała./ Na to nas Pan Bóg stworzył, byśmy pracowali./ I zamiatał sobie śnieg dalej.*

“Копійка для вдови” (Grosz wdowi). Бідній вдові у скриньку першою подала монету вбога жінка, тоді інші теж почали наповнювати скриньку, адже вона показала гарний приклад: *Gdyby małej ofiary uboga nie dała./ Piękny przykład cuda działa.*

“Валюшь” (Waluś). Валюсь довгий час не вмів цінувати гроші і витрачав усе на солодощі. По вулиці йшов старий чоловік з мішком піску і продавав його дуже дешево. Хлопчик просить батька купити мішок, бо йому жаль бідняка. Після того як хлопчик придбав той мішок, став раціонально використовувати гроші. *I gdy miał kilka groszy wydać na łakocie,/ Wspomniał, jak ciężki pieniądz i co winien cnocie.*

“Селянин” (Wieśniak). Бідний селянин мріє лише про хатку, і ці дари він отримав, мале невдовзі у нього почали красти вівці, потім почалися інші нещастя, вмирає худоба. Але він не засмутився, бо він дуже довго жив у нещасті. Одного разу приходить до нього староста і говорить про борги, навіть змушує платитите, що винен інший. Бідняк немає чим платити, тому в нього забирають хату. Усі сусіди плачуть над його долею, але він говорить, що він здоровий тому і не засмучується і йде в сусіднє село на заробітки: *Niezadługo założył gospodarstwo nowe;/ Znowu ma owcę, konia, chałupkę i krowę.*

Отже, автор наголошує на соціальному співчутті та необхідності допомогти тим, хто потребує допомоги; поезії виражають надії та сили духу у боротьбі з життєвими труднощами. Образи сиріт, вдів та бідних людей використовувалися для висловлення протесту проти соціальної нерівності та несправедливості.

2.6. Дідусь як мудрий наставник

“Сиве волосся” (Siwe włoski). Дитина питає в дідуся як так сталося, що він уже сивий. Дідусь розказує, що волосся його біле від старості і порівнює життя людини з полем: живемо як колоски, мріємо, жовтіємо, тому і його волосся таке, тому що прийшов такий час. Дитя шанує дідуся за мудрість: *I powstań przed nim, choć biedny, w niedoli,/ A Bóg ci siwych włosków doczekać pozwoli.*

“Вечір під деревами” (Wieczór pod drzewkami). Автор говорить, що щастя не в багатстві. Була одна родина в убогій хатині, де дідусь грався з внуками та

навчав їх життєвої мудрості: *Zniesiesz ubóstwo i ciężar niedoli,/ A Bóg ci szczęścia na ziemi pozwoli,/ w przyszłem życiu zgotuje nagrodę...*

“Дідусь біля каміну” (Dziadek przy kominku). Вдячні внуки доглядають за дідусем, який їм передає свою мудрість: ми зараз сидимо біля теплого каміна, але іноді в житті треба буде вийти в світ, у якому треба буде терпіти труднощі, турботи, незручності: *Młodość do pracy, trudów, starość do spoczynku.*

“Щур на прогулянці” (Szczurek na wędrówce). Дуже балакучий, молодий щур подорожує, одного разу зауважує хатинку й думає, що це господа для щурів-мандрівників та ще із салом в середині, вирішує там сховатися, але це була пастка, автор застерігає: *A jaka tego przyczyna?/ Złe sądzenie o rzeczach, próżna gadanina.*

Отже, образ дідуся зазвичай представлений як мудра та досвідчена особа, яка може передавати свої знання та життєвий досвід своїм онукам.

2.7. Образ Бога

“Бережи вас Бог і благословить вас Бог” (Szczęść Boże i Bóg zapłać). Господар, обходячи жнива, благословляє їх та чесно знімає перед ними капелюха, натомість жнива відповідають: *Prawda, aż miło słyszeć – odpowie mu matka – /Grzecznyś był dla gromadki, dla ciebie gromadka.*

“Човен на воді” (Łódka na wodzie). Діти пливли човном: Владиславек співав, а Тереня тремтіла. Автор порівнює людське життя із човном, що гойдається, але не варто боятися, а лише дивитися вгору: *Nućmy sobie piosnkę: Bóg czuwa nad nami,/ My łódką kierujem, Bóg rządzi falami.*

“Хочеш, і будеш щасливим” (Chciej, a będziesz szczęśliwym). Метелик літає над квітами та говорить, що всі вони ростуть для нього. Жук теж говорить, що він щасливий, бо дерева і квітки ростуть для нього. Комар теж наспівує, що це все його. Автор дає настанову дітям, що увесь світ створив Бог для них: *Przypatrz-że się temu, dziecię!/ Jak rozkoszne Bóg dał życie.*

“Побожність” (Pobożność). Описує життя пустельника та його чесноти: *Myśli zawsze przy Bogu, ręce przy robocie. (...)O Bogu zawsze pamięta, /Dobrem bliźnich niech będzie myśl jego zajęta; / Niech z wszystkiemi w zgodzie żyje,/ A czy je chleb, wodę pije,/ Niechaj Bogu niesie dzięki,/ Bo to wszystko z Jego ręki.*

“Яблуня і хлопчик” (Jabłoń i chłopczyk). Хлопчик дізнається від яблуні, що її такою створив Бог: *Najprzód mnie ręka Boska ziarnkiem utworzyła. (...)A dziś mi Bóg łaskawy dał tyle jabłuszek.*

“Жайворонок і дитя” (Skowronek i dziecię). Дитина питає жайворонка, куди він летить, він відповідає, що думає про гніздечко, буде прославляти весну та Бога, що його підтримує у складні часи, а дитя відповіло взаємністю: *I ja klęknę, rączki złożę,/ Podziękuję Tobie, Boże!/ Zaśpiewam na Twoją chwałę,/Bom ci winien szczęście całe.*

“Анелька” (Anielka). Хоча Анелька маленька, але вона не думає про буденне життя, а живе молитвою і постом: *Nie chciała myśleć o świecie,/ Bogu oddana, w modlitwie i poście.* Але їй говорять, що світ теж потребує її допомоги, тоді Бог теж буде радий*: Żyj z ludźmi i dla ludzi, chwal czynami Boga,/ To jest do Nieba droga.*

“Прогуляйтеся” (Przechadzka). Був прекрасний травневий день, дівчатка збирали квіти та милувалися краєвидами та прославляли Бога: *Pójdziemy, gdzie łączka w kwiateczki ubrana,/ Uwielbiać będziemy Wszechmocnego Pana,/ Co wszystko utworzył, upięknia i żywi,/ Byśmy Go kochali i byli szczęśliwi.*

“Золотий дощ” (Deszcz złoty). Люди нарікали на бідність, тому прохали Бога дати їм золото. Золото посипалося з неба, але філософ байдуже на це дивився: когось воно вбило, вдаривши по голові, та й ні з ким вони не могли поділитися, бо ніхто з їхньою країною не мав зв’язків, тому вони продовжили жити бідно, бо не могли нічого купити за ці гроші: *Niejeden z płaczem westchnął, umierając z głodu,/ Że nie w złocie prawdziwa szczęśliwość narodu.*

“Золотий хрестик” (Krzyżyk złoty). Дитина просить у мами золотий хрестик та пояснює його значення і роль у житті людини: *Niech się z ust twych wydobywa/ Święta prawda, słowo Boże;/ W dobrem krzyżyk dopomoże.*

“Гніздо ластівки” (Gniazdo jaskółki). Дитина питає у матері як під божою опікою живуть пташенята. Мати відповідає: *Pan Bóg o każdem stworzeniu pamięta.*

“Слимачок” (Ślimaczek). Слимак говорить людині, що одного разу так нарікав на своє життя, що Бог його перетворив на людину і показав усі болі та страждання, але чоловік говорить, що слимак не зміг жити в людській дійсності, бо треба було навчитися терпіння: *Nikogo Bóg nie stworzył na same cierpienia,/ Często nasza niebaczność dobre w złe zamienia.*

“Дитина і конвалія” (Dziecię i konwalia). Дитина лагідно розмовляє з конвалією, а квітка відповідає, що її аромат, це її життя і за все дякує Господу: *Mamy razem Ojca w niebie,/ On nam dał wszystko, on nam dał życie,/ Jego chwalmy, lube dziecię!*

“Хмарка” (Chmurka). Мати розказує дитині про красу природи: *A ten deszczyk Pan Bóg daje,/ By zakwitły niwy, gaje,*

“Пеліка і лелека” (Pelikan i bocian). Пелікан-сирота познайомився з лелекою, котрий мав родину. Він питає пелікана як той знаходить радість в житті? Пелікан говорить, що втратив усіх, але його оберігає Бог і дає наснагу на життя в пустелі: *Lecz Bóg, co okiem łaski na wszystkich spoziera,/ On jeszcze nieszczęsnego pelikana wspiera*.

“Господар і учні” (Gospodarz i czeladka). Автор звертається до дітей із настановою: коли діти виростуть, то повинні бути ввічливі зі слугами та хвалити Бога: *A potem gospodarz czytał słowo Boże,/ Tłumaczył, wyjaśniał, co to Pan Bóg może.*

Отже, автор зображує Бога як джерело безмежної любові, яка охоплює всіх. Хоча цей образ надає дітям відчуття безпеки та прийняття, але й обмежує їх дії та контролює вчинки.

2.9. Бджоли та комахи як уособлення працьовитої людини

“Дві мурашки” (Dwie mrówki). Дві мурахи-господині обрали різні дороги: одна у пана крала їжу, а інша збирала збіжжя. Певного дня зникли всі запаси першої, тоді друга сказала, що треба радіти і простим запасам: *Co, przestając na prostych tylko darach nieba,/ Zbierali, co dla życia koniecznie potrzeba.*

“Шершень і білочка” (Szerszeń i wiewiórka). Шершень питає білочку, що вона заносить у гніздечко і повертається пізно. А вона пояснює, що осінь скоро, тому фрукти падають здерев, тому вона брирає запаси, а хто їх немає, той з голоду гине. *Próżniak, niedbalec, to z głodu umiera.*

“Бджола” (Pszczółka). Бджілка питає в людини, чи вона є найкращим другом, але людина відповідає, що вовна вівців є корисніша. А твій мед лише приємний, а овечка свій мед дає добровільно, а бджола часом за свій мед жалом коле.

“Бджола і голуб” (Pszczoła i gołąbek). Нікому не було справи до бджілки, що впала у струмок. На її рятунок пішов голуб. Одного разу на голуба полював мисливець, але бджілка прилетіла, та вжалила його. Поезія вчить про взаємодопомогу: *Tak zawsze dobroczynność wdzięcznością się płaci, /Nieśmy pomoc w nieszczęściu dla naszych współbraci.*

“Метелик” (Motylek). Автор порівнює життя людини з життям метелика, яке триває лиша кілька миттєвостей, воно таке ж швидкоплинне як і людське: *Nie jest-to obraz człowieka:/ Co go wdziękiem szczęście mami?/ Płyną lata za latami,/ A nakoniec śmierć go czeka!*

“Шершень і бджола” (Szerszeń i pszczoła). Шершень насміхається над бджолою, що всі її намагання марні, бо невдячна людина все забирає, але бджола: *Pracując, nie pytam się, czy komu, czy sobie,/ Praca mnie uszczęśliwia i dlatego robię.*

“Бджілка II” (Pszczółka II). Бджола сиділа на квітці та говорила, хоч вона і маленька, але допомагає бідним, та працює на майбутнє, але бідним дітям допоможе Бог. Для бідних зібралося багато меду і бджілка навчила діток мудрості: *Że przy pięknych uczuciach dość na silnej woli, /Aby nieść pomoc bliźniemu w niedoli.*

“Хлопчик серед дороги” (Chłopczyk wśród drogi). Хлопчик жаліється бджолі, що він багато вчиться і в школі у нього суворий вчитель і немає з ким поговорити, тому просить ластівку з ним поговорити, але вона говорить, що теж має дуже багато роботи і вона не може витрачати жодної хвилинки даремно: *Tak, pracą się wszystko na świecie ustala, /Gdy głód nam zagraża, praca go oddala,/ A każdy przy pracy tak czerstwy, wesoły;/ O! porzuć lenistwo, idź dziecię do szkoły.*

“Мурахи” (Mrówki). Молода мураха звертається до матері, зачарована красою метелика, і ладна все віддати, щоб стати такою ж, але мама застерігає: *Wlecze życie nikczemne wśród nudów, tęsknoty,/ Nie zna powabu pracy, ani wdzięku cnoty./ Słysząc to mrówka młoda, pokręciła główką,/ I rzekła: — Dzięki Bogu, że ja jestem mrówką.*

“Бджола і оса” (Pszczoła i osa) Оса назвала бджолу сестрою, на що остання зауважила, що хоч вони і мають подібності, теж мають і багато відмінностей: *Nie chcę się sama chwalić, posłuchaj człowieka,/ On mnie uwielbia, na ciebie narzeka./ Jednaką broń posiadamy,/ Ale jak jej używamy?/ Ty w niewinnem topisz łonie,/ Ja tylko własności bronię.*

Отже, образ бджіл та працьовитих комах відіграє значущу роль у вихованні дітей, спонукає їх до розуміння важливості праці, співпраці та взаємодії.

2.9. Тварини, птахи, алегоричні образи як взірець правильної поведінки дітей

“Осел і кабан” (Osieł i dzik). Осел знущався над кабаном, але інший хоч і міг його роздерти, та не зробив цього, бо розумів, що так робить лише нерозумна людина: *Wstrzymaj zemstę: przebaczać największa cnota.*

“Повернення до хліба” (Powrót do chleba). Дитина перебирає їжею. До неї звертається пиріг і говорить що він кращий за хліб. Хліб відповідає, що не треба гордувати ним: *Widzisz, rzecze chleb dziecku, gardzić mną nie trzeba.*

“Соловей і зозуля” (Słowik i kukułka). Соловей гарно співав, але його спів порушили хлопці, що ганялися за метеликами, раптом закувала зозуля, і сказала, що має перевагу над ним. Соловейка починає слухати молода пастушка та плакати. Сльози – це найкраща нагорода для соловейка: Moje serce do takiej nagrody nie wzdycha: *Nad wszystkie wieńce sławy milsza mi łza cicha.*

“Балувана овечка” (Owieczka wypieszczona). Вівця мала на шиї дзвоник і стрічку, що вирізняло її від усіх овечок, діти з нею гралися та кормили з рук, поки їм не подарували пса. Вівці це не сподобалося, бо всі її сторонилися, бо вона зажди себе поводила зневажливо з ними: *Była nieszczęśliwą; jakże być nie miała?/ Gdy towarzyszkami swemi pogardzała!*

“Замочок на вуста” (Kłódeczka na usta). Автор застрегігає, що перед тим як щось сказати треба добре подумати: *Kto baczny w swojej rozmowie,/ Kto nie mówi słówka,/ Póki nie pomyśli główka.*

“Права і ліва рука” (Ręka prawa i lewa). Автор дає астанови дітям про злагоду, порівнюючи праву і ліву руку, які ніколи одна на одну не гніваються, а підтримують одна одну: *Oby to tak rodzeństwa wszystkie z sobą żyły!*

“Соловейко і павич” (Słowik i paw). Соловейко має багато заздрісників, але не мав друзів. Коли він зустрів павича, вони почали вихваляти один одного. Автор застерігає, що така дружба може довго не протривати: *Tam tylko nienawiści największa obawa,/ Gdzie dwóch do jednej sławy rości sobie prawa.*

“Метелики” (Motylki). Автор застерігає дітей від поганих вчинків: ловити метеликів: *Hej! co wy robicie? dajcie pokój dziatki!/ Wszak nie dla was samych dał Pan Bóg te kwiatki.*

“Брехня” (Kłamstwo). Молодий пастух жартує над іншими та просить його рятувати від вовка, але одного разу дійсно на вівцю напав вовк, але уже ніхто йому не вірив: *Wilk uniósł zdobycz, pasterz poniósł stratę./ Taką się to za kłamstwo odbiera zapłatę!*

“Лев і овечка” (Lew i owieczka). Лев нападає на вівцю і погрожує їм, але вона відповідає, що має лише одну чесноту – терпіння. Звір був вражений скромністю і мужністю вівці, що залишив її у спокої.

“Листочок” (Listek). Хлопчик взяв листочок в руку і кинув його на землю. Листочок відповідає, що життя не вічне, і колись вони покинуть цей світ: *Przyjdzie czas, to zwiędnieję, i ty legniesz w grobie.* Хлопчик усвідомив свою помилку і обережно поклав його у книжку.

“Збіжжя у млині” (Zboże w młynie). Автор на прикладі зерна, що стає борошном розказує дітям про швидкоплинність життя.

“Вдячність” (Wdzięczność). Автор пояснює дітям, що голодної зими треба допомогати ближньому. Кінь давав пташині їжу взимку, а вона влітку відганяла від нього мух: *Z dobroci wdzięczność wynika.*

“Милосердна дитина” (Litośna dziecina). Милосердна дитина остерігає метелика перед небезпекою, а коли він майже потрапив у біду, врятувала його. Метелик із вдячністю звертається до бога і просить нагородити дитя: *Pomyślał: ach, Boże! chwała Tobie! chwała!/ Nagródź też dziecinie, co mnie uchowała.*

“Знайдена квітка” (Kwiatek znaleziony). Квітка лежить при дорозі, і ніхто її не помічає, лише єдина дівчинка її зауважила, та поставила до склянки з водою, і слаба квіточка знову ожила: *Zajrzyjmy w serduszko tej dobrej dziewczynki: Ach, co tam uciechy z odżycia roślinki!/ I słusznie, bo litość najsłodszą jest cnotą,/ A biedny kwiateczek był także sierotą.*

Образ дому втілений у вірші “Голубник” (Gołębnik). Голуби гніздилися у старому голубнику, хоча він був уже в поганому стані, але для них це було найкраще місце, бо вони там народилися і теж там зявилися їхні діти. Господар збудував новий голубник, але птахи все одно поверталися до старого і навіть тоді коли хазяїн зруйнував його. Чоловік усвідомим, що це їх дім, і з останків збудував їм новий на тому ж місці: *Bo poznał, że i w ptakach są uczucia tkliwe,/ I że nie wszędzie mogą być szczęśliwe.*

“Жайворонок” (Skowronek). Жайворонок роздумує, чи не краще на дні димаря, заглядає туди, але спуститися боїться, і коли наважився, то його зупинили крила, але він все таки впав на дно і помер. Автор застерігає, що маючи крила він так жалюгідно помер, досліджуючи те, що було не варте уваги: *Zakończył nędznie życie między czterma ściany.*

“Два голуби” (Dwa gołąbki). Дві голубки хоч і народилися далеко, але прикипіли одне до одного серцем: *Jakby magnes ku żelazu.*

“Ворона з дзвоником” (Kruk z dzwonkiem). Крук зростав у родині і його ніколи не саджали до клітки. У дівчат почали зникати різні речі, грабіжником виявився крук. Автор застерігає, що це натура птаха, навіть його виховання не вливає на його природу.

“Дуб, що вмирає” (Dąb umierający). Дуб, що вмирає, говорить квітці, що вже прожив 100 років на цій прекрасній землі, а вона питає. що було в його житті накраще, то дуб відповідає: *Tem, gdy ludzi strudzonych osłaniałem cieniem.*

“Фіалка” (Fijołek). Фіалка обрала скромне життя, але була дуже гарною, всі квіти їй заздрили та дивилися на неї з ненавистю. Тому він почав ховатися від світу подалі. Автор питає, який урок з цієї ситуації ми можемо винести: *Niech za znikomą próżnością nie goni,/ I cnotę pełni w ustroni.*

“Могили” (Groby). Гроби хороших людей були без прикрас Але одна гранітна колона, що була поблизу почала питати у понурого каменю, чому ви псуєте вигляд цих місць, ідіть на кладовище. Чоловік, котрий поливав гроби сльозами і доглядав за ними відповів, що він з ними зроблений з однієї землі: *Ta tylko między wami właściwie różnica: /Ty tu stoisz bez celu, a tych cel zaszczyca;/ Twoim gardzę widokiem, przy nich wspomnę sobie,/ Że miłość, przyjaźń, wdzięczność nie ginie i w grobie.*

“Ворона і лебідь” (Kruk i łabędź). Ворон був вражений красою лебедя та захотів дорівнятися до нього у білизні, хоч як він не купався, то білим не став, тільки змарнував час. Потім почав вдавати нещиру дружбу і вмовляти лебедя почорнити своє пір’я. Коли пір’я лебедя стало чорним, то ворон з презирством посміявся, але добре, що чорнота змивається. *Co stało się z łabędziem, to dzieje się z nami,/ Zbyt się trudno oczyścić, gdy kto się raz splami; / Mimo usilne staranie,/ Zawsze plamka pozostanie.*

“Угода з горобцями” (Ugoda z wróblami). Садівник сварить горобця, що він їсть фрукти, натомість птах нагадує, що теж допомогає стерегти сад від

гусениць, тоді хазяїн вибачається: *Podzielimy się z tobą bez wszelkiej zawiści;/ Pan chętnie wiernym sługom odstąpi korzyści.*

“Орел і черепаха” (Orzeł i żółw). Черепаха просить орла підняти його до неба, але уже високо в повітрі птах відпускає її і вона розбивається об камінь: *Ale orzeł puszcza nagle./ Zniknęły powietrzne żagle,/ I tak to zwierzę zuchwałe/ Ginie rozbite o skałę.*

“Кравець” (Krawiec). Автор говорить, що кожна людина повинна мати ремесло: *Kto rzetelny, sprawiedliwy, ma zawsze robotę:/ W jakimkolwiek będziem stanie, to kochajmy cnotę.*

“Перепілки” (Przepiórki). Діти перепідки бояться, що йдуть жнива і їх житло зруйнують, коли мати почула, що батько з сином будуть жати, то птахи відлетіли в інше місце. *Tak się stało, przepiórki odleciały dalej./ Ojciec z synem szczęśliwie pszeniczkę zebrali.*

“Осел і хлопчик” (Osieł i chłopczyk). Осел повчає хлопчика, щоб не звинувачував його в ліні та повільності, бо він виконує багато роботи, хоч і поступово: *Kto nosi po urwiskach, kto się pnie po skale?*

“Вовк у баранячій шкірі” (Wilk w baraniej skórze). На вовка у овечій шкурі напали вовки, які не його не впізнали, адже він намагався замаскуватися: – Zmiłujcie się, co robicie? / Koledze wydrzecie życie!/ Nikt jęków jego nie słucha./ Wilki./ — Kolega nie ma kożucha.

Наслідки легковажності теж демонструє поезія “Наслідки легковажності” (Skutki lekkomyślności). Усі марно витрачають час: горобець думати не вміє, а сорока тільки кряче, або якщо він говорить, то говорить дурниці; щиголь замість того, щоб працювати, їсть чужу роботу і потрапляє за це в пастку: *Czyżyk jeszcze dotychczas jak słowik nie śpiewa,/ Bo pracą, usilnością, talent się nabywa.*

“Гора і крапля” (Skała i kropla). Автор реалізує приказку: вода камінь точить. Скеля гордо спитала, чи крапля хоче видовбати скелю, на що остання мовчки продовжувала свої дії й досягла бажаного: *I stałością dokazała,/ Że uległa kropli skała.*

“Мішечок і глиняна скарбничка” (Woreczek jedwabny i skarbonka gliniana). Шовковий мішечок говорить до глиняної копілки, що він має золото, а скарбничці лише копійки. Але скарбничка говорить, що не наш вміст важливий, а те, хто нами користується: – *Nie z posiadania skarbów zaszczyt na nas spływa,/ Ale, jak ich kto używa.*

“Два плуги” (Dwa pługi). Один плуг цікавиться, чому він зморений, а інший плуг аж блищить, другий відповів, що його блиск від праці: *Skądżeś ty nabył blasku? – Czy chcesz wiedzieć?... Z pracy.*

“Посіви” (Siejba). Діти вчаться бережному ставленню до хліба: *Wszak ze zboża chleb być może!*

Алегоричні образи тварин та птахів використано для передачі різноманітних життєвих уроків та моральних цінностей. Такі образи можуть створювати цікавий та доступний спосіб розуміння складних понять.

Отже, прозові твори автора переважно слугують як підручники, але з дидактичними настановами. У поезіях Станіслав Яхович ставить перед собою завдання надати дітям певні моральні норми, вчити їх етиці, працелюбству, порядності. Зображення буденності, реальних труднощів і радощів могли служити для формування реалістичного уявлення у дітей. Сухий дидактизм автора та типові образи дитячої літератури відображали домінантні тенденції та ідеї цього періоду. Часто зустрічаються образи дітей, які відзначалися працьовитістю, відданістю своїм ідеалам і метою досягнення успіху завдяки власним зусиллям, використовують свою силу характеру та волю для розв’язання конфліктів та вчинення добрих справ. Герої виявляють інтерес до науки, освіти та загального розуміння світу.

РОЗДІЛ 3
НОВАТОРСТВО У ТВОРЧОСТІ МАРІЇ КОНОПНИЦЬКОЇ:ПИСАТИ ДЛЯ ДІТЕЙ ПО-НОВОМУ

3.1. Щасливе дитинство у книжці “Як діти із Розалією у Бронові гралися”

М. Конопницька вирішила творити дитячу літературу без “жодних дидактичних цілей”. Першим твором, адресованим дітям, 1884 року була книжка “Як діти у Бронові з Розалією гралися” (Jak się dzieci w Bronowie z Rozalią bawiły). У першу чергу варто звернути увагу на дидактичне спрямування твору. Четвірка дітей, Тдзьо, Стась, Янек і Хеленка перебирають на себе роль дорослих, коли повчають ляльок. У вступі авторка описує їхню зовнішність, порівнюючи з тим, що їх оточує: зріст Тадзьо, Стася і Янка – з дубовим столом: *Tadzio był już taki duży, że kiedy w jadalnym pokoju stanął przy dębowym stole, to stół mu był do ramion ; a Staś kiedy stanął przy stole, to mógł na nim akurat brodę położyć; co zaś do Janka – wcale z za dębowego stołu widać go nie było*. Читач, дитина, може відразу уявити, який зріст мали персонажі і порівняти із собою. Щодо Хеленки авторка використовує іншу характеристику: дівчинка була ще дуже маленькою і не вміла ходити: *Takie to już te małe dziewczątka*. Також гендерна диференціація досить виразно представлена через образ Хеленки, яка є маленькою та беззахисною і ще потребує багато уваги. Дівчинка була огорнута опікою доброю і гарною нянею Розалією, котра розказувала дітям різні казки, щоранку співала пісні, щоб їх розбудити. Образ няні – це чуйна жінка, що не лише доглядає за дітьми, а ще й виховує у них допитливість, створює для кожного унікальний світ фантазій, наповнює дитячу уяву новими сенсами: *Tymczasem Rozalia budziła Stasia, który był zawziętym śpiochem./ Dzień dobry, Stasiu, na powitanie /Jedzie tu Krakus w siwéj sukmanie. /A ty, Stasiu, jeszcze spisz, O Krakusie ani wiész! / Staś tę piosenkę niezmiernie lubił. Zaraz téż chwytał Rozalię za szyję i póty trzymał a całował, póki mu jej jeszcze ze*

dwa razy nie zaśpiewała. Wtedy zaczynały się rożne pytania: – A co to za Krakus? a skąd on jedzie? a po co? a na jakim koniku? a jaka to ta siwa sukmana? a kiedy on tu przyjedzie?

Розалія знаходить підхід навіть до капризного малого Янка: *Aż i na niego sposób Rozalia znalazła*; *Wyciąga tedy rączki do Rozalii i krzyczy co ma siły: ja już grzeczny! ja już grzeczny!* Вона не сварить дітей, а об'єднує їх до спільної забави, а також повчає веселими пісеньками, які складає персонально кожному.

Діти зображені слухняними та доброзичливими: – *Moja mamuniu, jeszcze troszkę – tylko się złota kaczka przez morze przeprawi.*

Образ дідуся, високого, сивого, старого вояки покликаний показати читачам про подвиг старших поколінь задля щасливого життя дітей. Дідусь був вправним мисливцем та заслуговував на повагу. Для увиразнення його характеристики, авторка дуже реалістично описала те, що супроводжувало його побут: зброя, одяг, пес. Діти любили дідуся, хоча він більше за всіх любив малу Хеленку. Можливо, авторка таким чином хотіла виховати у читачів хороше ставлення до менших дітей як до беззахисних і таких, що потребують особливого ставлення через вік: *Otóż wszystkie dzieci kochały niezmiernie dziadka, a dziadek znów najbardziej kochał Helenkę*. Навіть коли Стась хотів образити Хеленку, няня його повчала пісенькою та заохочувала до спільної гри з Хеленкою, яка ще навіть говорити не вміла: – *Puk, puk! gdzie tu pani mieszka?/ – Ja sama sobie pani! – odpowiadała za Helcię Rozalia.*

Няня об'єднувала дітей "грою в гуску", таким чином залучаючи кожного до взаємодії. Але якщо у дітей виникали конфлікти, то няня знаходила дидактичні методи вирішення питання: *Tymczasem Staś i Tadzio nie mogli się jakoś pogodzić. Staś mówił, że jego koń piękniejszy, a Tadzio znów mówił, że jego większy i mocniejszy. Szli tedy do Rozalii oba chłopcy, żeby ich rozsądziła.*

Хоча ключовим образом була Розалія, але у тексті ми теж спостерігаємо образ батьків, яких діти поважали і завжди розказували про те, як пройшов їх день: *Starsi chłopcy szli jeszcze porozmawiać z mamą o tem, co widzieli, co słyszeli, jak się bawili przez dzień cały*.

Отже, авторка у першій книзі представила образ ідеального дитинства, де діти живуть щасливо, у гармонії, щоденно бавляться.

3.2. Дихотомія дитячих образів “бідних-заможних” у збірці оповідань “Читання для Тадзьо і Зосі”

У збірці оповідань “Читання для Тадзя і Зосі” (Czytania dla Tadzia i Zosi) 1892 року представлено багато знань географії, природничих наук та історії. Авторка не планувала створювати вірші з дидактичними настановами, для неї було важливо познайомити дітей з навколишнім світом, підкреслювала важливість природи та її впливу на розвиток дітей.

У розповіді “Ластівочка” (Jaskółeczka) ластівка символізує ранок та пробудження, закликає дітей прокинутися й насолоджуватися сонечком. Спостерігаємо перехід персонажів з першої книжки для дітей: Розалії, Тадзьо. Авторка описує щоденну рутину дитини. Тадзьо – чемний та швидко збирається зранку, щоб привітати батьків, а Янек натягує на голову ковдру, щоб не чути ластівки, бо хоче спати. Няня говорить дітям, що ластівочка не любить сонь. Кіт Матус слідкує за ластівкою і хоче з нею познайомитися, але вона швидко літає. Янек хоч і не хотів прокидатися, але йому снилася ластівочка, котра розказувала, що мухи випили молоко. І няня, знайшла спосіб розбудити Янка. Щоб він перевірив, чи то правда чи ні. Няня Розалія повчає діток, наспівуючи пісеньку про весну. Це провідна тема у творчості Марії Конопницької. Дітей треба любити, а не повчати. Вона на реальних прикладах показує, як няня робить різні активності для дітей, щоб їм не було нудно. Паралельно з будь-якими справами, що виконують діти, ластівочка співає різних пісень, та вітає весну. Розалія говорить дітям, що ластівочка не любить нечемних дітей, котрі не читають і не шанують книжечок. Коли усі справи були виконані, то няня і діти йшли у поле, до лісу, по ягоди, по гриби, а ластівочка шукала поживи для своїх дітей.

Історія “Зошит Павелка” (Kajecik Pawelka) розповідає про хлопчика, який отримав у подарунок від батька зошит, і думав, що краще з ним зробити. Авторка акцентує увагу на тому, що речі варто берегти і раціонально їх використовувати, тому Павелек вирішив записувати у нього всі цікаві історії, що почує: *Pawełek dostał od ojca na gwiazdkę śliczny niebieski kajecik. Długo myślał, coby tu z nim zrobić? Czyby rysować żołnierzy? Czy może konie? Czy domki i drzewa? Aż się nareszcie namyślił i postanowił zapisywać w tym kajeciku to wszystko, co tylko ciekawego usłyszy, albo rozmaite zabawy.*

„Коли рано (Ще одна картка з зошита Павелка)“ (Kiedy ranne (Jeszcze kartka z kajetu Pawełka)): хлопчик записує нову історію про Франчішка Карпінського, котрий склав пісеньку; згадує опришків під проводом Добоша та їх ганебні вчинки. Спочатку Павел описав картину, де був зображений Стефан Чарнецький, великий гетьман, котрий бив Шведів. Потім він описував іншого визначного лицаря Кароля Ходкевича, котрий бився з турками, далі він порівнював двох великих полководців і роздумував, хто з них найкращий.

“Що Курта робив на подвір’ї” (Co Kurta robił w podwórku) описує життя пса Курта та його сусіда півня. Пес спостерігає за щоденною рутиною господарів: приготування їжі, доїння корови, як косять траву, та виконує важливі доручення хазяїна: *Pamiętaj, Kurta – mówi gospodarz – żebyś mi tu domu pilnował, jak gospodyni poniesie w pole śniadanie albo i obiad.* Пана Курта люблять і добре годують, а він пильнує двір: *Nim gospodyni misę z ziemniakami i z mlekiem kwaśnem wyniosła, poklepał Kurtę po łbie, a widząc, że wszystko w porządku, rzekł: Dobre psisko! Dobre psisko! Uradował się Kurta z tej pochwały, aż zaskomlał z uciechy, a kiedy wreszcie ogień w izbie zagasł i wszystko się uciszyło, on zasiadł przed progiem i patrzył, pilnując chaty swoich gospodarzy.*

“Лялька Малгосі” (Lalka Małgosi) – дівчинка змінює ім’я ляльці, бо прочитала у книжці, що колись жив пан Кохановський, котрий писав вірші і мав доньку на ім’я Урсулька, яка померла. Вона була виховано, і не заважала батькові писати: *Ale nie bawiła się tak, jak inne dzieci, nie przeszkadzała ojcu, nie hałasowała, tylko sobie kwiateczki zbierała i śpiewała piękne piosenki. A tych*

piosenek, to jej nikt nie uczył, sama już z siebie tak umiała śpiewać, jak ten słowiczek w maju. Окрім того, що вона вміла гарно співати, вона ще й допомагала мамі: *Kluczyki za nią nosiła, w gospodarstwie jej pomagała, gości nadobnie witała, a kiedy ojciec wracał z jakiej drogi, to zawsze wybiegała naprzeciw niego wpierw jeszcze niż starsze dzieci i obejmowała go rączkami za szyję i cieszyła się jego powrotem*.

Цією історією авторка допомагає дітям розуміти соціальні норми і ролі, надає приклади того, як слід поводитися в різних ситуаціях або взаємодіяти з іншими людьми. У проаналізованій казці є певні моделі поведінки, які вважалися ідеальними для дітей в тогочасному суспільстві: діти здобували навички і працювали, щоб допомогти своїй родині. Мама головної героїня казки пропонує дочці наслідувати Урсульку і бути такою ж хорошою дівчинкою: *A czy nielepiej byłoby, Małgosiu, żebyś ty sama starała się być podobną do niej? Żebyś była tak jak ona miłą ojcu i matce, miłą służbie i rodzeństwu, cichą, słodką i według sił pomoc wszystkim niosącą.*

Розповідь “Остання лялька” (Ostatnia lalka) розказує про дівчинку, якій говорять, що вона вже не повинна гратися ляльками, бо скоро зовсім стане дорослою: *– Ach Julko, płakać mi się chce, kiedy pomyślę o tem. Bądź zdrowa, moja krótka sukienko! Bądźcie zdrowe moje grube trzewiki, moje sterczące jak szczotka włosy, moje opalone ręce. Bądź zdrowa swobodo! Nie będzie już wtedy na świecie tego chudego, czarniawego licha, tego sowizdrzała, jak mnie tata nazywa; nie będzie już Hani! Będzie „panna Anna“, nieznośne, wykrygowane stworzenie, któremu już teraz mam ochotę wykrzywić się w lustrze*.

Література епохи позитивізму ставила завдання підтримувати та допомагати дітям у переході від дитячого віку до дорослості. Вона відзначала психологічні та емоційні аспекти цього періоду та використовувала різні персонажі для демонстрації внутрішньої боротьби і зростання. У творах подібної тематики зазвичай оточувалися сильними менторами, які допомагали їм розвиватися та вибирати правильний шлях.

“На карнавалі” (W zapusty) можна назвати енциклопедією народного одягу. Діти граються в перевдягання: хтось перевдягається в горян, і говорить,

що тепер вони будуть мати багато роботи, інші персонажі обирають свої ролі. Кожен персонаж описує вбрання, яке він буде носити. Авторка демонструє культурне багатство та різноманіття національного одягу Польщі. Але один із персонажів обирає перевдягнутися в іспанця, на що отримує негативну реакцію інших. Таким чином текст виховує у дітей патріотизм та любов до своєї країни й формує їх як активних учасники національного відродження, які працювали над збереженням та розвитком польської культури.

– A ja się przebiorę za Hiszpana! – wyrwał się Henryś z kąta.

– A to my się z tobą nie będziemy bawili, – zawołał Staś, – bo my będziemy wszyscy tutejsi! To my tam Hiszpana nie potrzebujemy.

– Tak! tak! – krzyknęły dzieci! – My będziemy wszyscy swojacy!

Henryś zawstydził się mocno.

„Два листи” (Dwa listy) демонструє два різні світи. Каролєк пише лист до свого товариша Юзя й питає: чим вони у селі розважаються? Юзя відповідає, що хоч в селі й не має таких іграшок, але у нього є багато друзів, з якими вони грають в різні ігри. Навіть паперові солдатики їм не потрібні, бо вони самі грають їх роль, навіть іноді будують фортеці. Також вони грають в Робінзона, футбол. Життя в селі видається яскравішим і насиченішим, ніж в місті.

“Іменини Юзя” (Imieniny Józia) – черговий твір, у якому діти говорять про відомих людей і на кого вони хочуть бути схожими.

„Як це було у лісі” (Jak to było w lesie) – описує мандрівку до лісу старого Шимона та його хресника Єндруся. Лісник розказує хлопцю як говорять древа, ліс повстає живою істотою.

“Франусь над Віслою” (Franuś nad Wisłą) – авторка подає відомості з географії: детально описує звідки тече річка і як іде до моря.

“Як це з льоном було” (Jak to ze lnem było) – мова йде про те, як дитина любила слухати історії няні про льон. І тоді няня говорить, що вже багато разів про те розказувала, але дитина просить ще, тому няня розказує про короля, що мав все, окрім золота, описує красу природи, яка була наповнена звіриною та квітами, але його нічого не радувало. Люди королівства були бідні, але король

все мріяв лише про золото. Одного разу він побачив купців, а між ними старого чоловіка, котрий дав королю насіння, з якого повинно прорости золото: – *Myślałem, że od razu żółte złoto róść będzie, a tu zieleń taka. Ale nic… czeka. Czekał tydzień, czekał dwa, powyrastały łodyżki równiutkie jedna przy drugiej, jak to wojsko wielkie. Już się i pączki pozwijały, już i ku kwitnieniu się ma*. Коли король зрозумів, що виросло таке ж насіння як і сіяли, то король дуже розгнівався і велів знайти старого та кинути до темниці, куди приходила дочка дозорця та кормила старого, а він їй запропонував ткати не шовк, а льон. Коли у доньки короля було весілля, то він подарував їм полотно з льону. Королю стало соромно за те, що несправедливо покарав старого: – *Dziękuję ci. mój ojcze, żeś mi to uczynił, czego moje niespokojne chęci uczynić nie mogły. Złota chciałem, a tyś mi lepszą rzecz dał. Bo w złocie możni tylko by chodzili, a w tym lnie oto cały lud mój ubogi chodzić będzie. I zaraz dał krajać koszule z płótna onego i sierotom rozdzielić, z czego wielka radość była w całym kraju.*

Література епохи позитивізму активно підкреслювала важливість працелюбності та працьовитості для особистого розвитку і суспільства загалом. У цьому творі персонажі, завдяки своїй праці та завзятості, робили для суспільства корисні справи: дівчина, старий чоловік показали королю, що полотно, з якого всі бідні можуть носити одяг, і воно цінніше за золото, якого так прагнув король.

“Бібліотека Янка (Уривок зі щоденника)” (Biblioteka Janka (Urywek z pamiętnika)) – історія про хлопчика, який організував собі бібліотеку. Батько учив його заощаджувати, щоб він зміг купувати нові книжки. Авторка акцентує увагу на важливості бережного ставлення до речей.

“На даху” (Na strychu) – дівчинка Маньця грається на горищі зі своєю нянею, котра розкладає трави і розказує про їх властивості. Дівчинку так зацікавив чарівний світ лікарських рослин, що вона навіть просилася піти їх збирати разом із нянею: – *Moja nianiu! Moja nianiu! Jak jeszcze po zioła kiedy pójdziesz, to mnie też weź z sobą.*

“Сільська хата” (Izba wiejska) – Люцина любить порядок в домі та й її діти привчені до роботи: *Kiedy Łuczyna z Małgosią w pole na robotę idzie, a Jędruś i Kasia, dwoje młodszych dzieci, pasą graniastą krowę na ugorze, to skobelek zatyka się przetyczką, żeby do izby nie wchodziły kury i prosięta!* У будинку багато інструментів для праці, а також камін, де вони готують різні страви. Авторка говорить, що в такому домі люди живуть у труді, таке сільське життя, у якому багато розпачів та мало хліба: *W takiej to izbie mija dzień po dniu, pracowite i pełne trudu życie wieśniacze. Dużo w niej troski, mało chleba i pociechy skąpo... Pamiętajcie o tem dzieci, wchodząc na próg izby w wiejskiej chacie!*

У вірші “Наші птахи” (Nasze ptaki) старий лісник Шимон приходить до дітей і розповідає про лісових тварин, птахів та шкідників. Великий акцент авторка робить знову на образ ластівки, яка є доброзичливою до людей: – *Jaskółka to znowu co innego. Ona to jest ptaszyna gospodarna i ku człowiekowi skłonna. Pożywienie sobie w locie z wody, z powietrza bierze, muszkami drobnemi się karmi, lot ma szeroki, wysoki, w niewoli nie wyżyje, a do siedziby ludzkiej ciągnie, pod strzechą gniazdko sobie wije, poufałym domowniczkiem się staje.* Діти переймають практичний досвід, яким у майбутньому зможуть користуватися.

“Картина” (Obraz) – хлопчик Язьо прочитав в газеті, що продається картина, а у нього скоро День народження. Авторка демонструє бідне життя художника, але одночасно з тим у будинку був лад. Картина, за якою прийшов хлопчик, описувала сільське життя: *Był to pięknie malowany krajobraz, przedstawiający staroświecki dwór wiejski, z obszernym gankiem, przed którym bawiła się gromadka dzieci. (...)Wszystko tu tchnęło spokojem ślicznego letniego wieczoru.*

Це вивявився будинок художника і його вдова, яка втратила усю родину, окрім сина. Вона була бідна і нещасна, будинок у них відібрали німці. Батько хлопчика вирішив не забирати картину з будинку, а запропонував оплатити сину вдови навчання. Твір навчає взаємодопомозі та співчутті бідним людям, та справедливості.

“Сон Леонка” (Sen Leonka) – Леонек розказує тату свій сон про поле, весну, жайворонків, людину, що працювала у полі: *On śpiewał w tej pieśni o tej czarnej ziemi, którą orał, a którą potem zasieje dobrem ziarnem. Śpiewał, jak cała niwa zazieleni się młodem zbożem, jak potem kłosy zaszumią, jak kosą je zetnie, jak cepami wymłóci, jak potem chleb będzie z tej pracy...* Чоловік, засіваючи поле, співав пісень про те, як люди будуть споживати цей хліб. Але раптом на поле налетів вихор, з якого вийшов лицар, який був тим самим хліборобом: *A kiedy dzwony zaczęły bić, rycerz zdjął hełm z głowy, a ja ze ździwieniem ujrzałem, że to był ten sam oracz, tylko jakby zmieniony nieco w tym wojennym rynsztunku!*

Батько спитав, як йому такий сон міг наснитися. Хлопчик говорить, що це дядько йому розказав про щоразу більші потреби суспільства: *Mówiliśmy właśnie o mnożących się kolejno potrzebach społeczeństwa, czyli pewnego zbiorowiska ludzi na jednym kawałku ziemi osiedlonych i o różnych stanach, które te potrzeby do życia i do działania powołują.*

Прозовий твір “Нудьга і розваги ” (Nudy i zabawa) розповідає про Евуню, яка постійно жалілася мамі на те, що їй нудно і немає чим гратися. Мама пропонує їй піти у поле до тата понести підвечірок: – *No więc czegóż ty właściwie chcesz, moja Ewuniu?/ – Albo ja wiem?... Mnie się nudzi...*

Мама говорить доньці зайнятися чимось, щоб не нудитися, але вона її не слухає. Одного разу до них приїхала родичка, яка запропонувала Евуньці поїхати до неї хоч на місяць. Коли вона прокинулася в чужому домі, то побачила дівчинку у своєму віці, Яню, яка допомогла їй одягтися. Евуня запитала, чи немає в них слуг, бо Яня все допомогала батькам. Тоді дівчинка відповіла, що у них і так багато роботи: – *Owszem – odrzekła żywo Jania – są, ale mają one i bez tego dosyć do roboty: jedna zamiata pokoje, druga oczyszcza potrzebne do obiadu jarzyny, trzecia prasuje dla mamy czepeczki, a każda się śpieszy, bo czas nie stoi, tylko leci.* У образі Яні показано дуже добру і співчутливу дівчинку, яка розуміє свою відповідальність за благо родини та поважає працю інших людей.

Евуня навпаки ніколи не переймалася тим, що роблять її слуги і коли Яня почала прибирати в домі, то гостя тільки незадоволено знизувала плечима: *Ewunia patrzyła za nią zdziwiona coraz więcej. Jakto? Jania nazywa zabawką szycie, książki, kręcenie się po domu i hodowanie kwiatów?*

Яня є прикладом людини, що не розмежовує людей за соціальним статусом, тому навчає дітей своїх слуг читати і писати: *Szyć je uczę, czytam im, piszą trochę, trochę rachują; czasem opowiadam jakieś zajmujące wydarzenie z przeszłości, czasem śpiewamy razem...* Дівчинка носить їжу бідним сусідам, переймається їх тривогами та проблемами: *W małej izdebce, do której z Janią weszła, przez drzwi dolatywała woń lata i wchodził promień złotego słońca. Na tapczanie siedział siwy wieśniak i wiązał sieć drżącemi palcami. Zobaczywszy Janię, wypuścił sieć i obie ręce wzniósł ku wchodzącej*.

Образ Евуні трансформується: з безрадісної дівчинки вона стає співчутливою, зрозумівши, що є люди, які тяжко працюють і радіють дрібницям. Коли через місяць вона повернулася додому, то батьки не могли нею натішитися, бо вона стала весела, ввічлива, щоденно займалася навчанням або фізичною роботою: *Ewunia była silnie wzruszona. W jej myśli przesuło się jej dotychczasowe życie próżniacze i bezużyteczne, w którem każdy dzień ciężarem był dla niej*.

Отже, авторка демонструє дітям два різних світи: заможнх і бідних, котрі потребують допомоги і співчуття.

3.3. Ляльки як втілення жіночих та чоловічих образів в оповіданні “Ляльки моїх дітей”

Образ ляльки у літературі позитивізму може набувати різних форм та інтерпретацій, але вони часто відображають життя та виховання дітей в суспільстві того часу та виявляють соціальні, культурні та психологічні аспекти їхнього дитинства. Вони можуть слугувати доказом, що літературні твори того часу були насправді засновані на реальному досвіді дітей і їхніх батьків.

В оповіданні “Ляльки моїх дітей” М. Конопницька в образі ляльок демонструє протистояння двох соціальних груп: *Lalki moich dzieci dzieliły się na dwa wielkie obozy: Framużaków i Szkatulaków.* Беззаперечно, що дитяча література має значний вплив на становлення уявлень дітей про стать та суспільні ролі. Виготовленням іграшок займалися переважно хлопці, адже дівчата не уміли це робити: *Fabrykacyą lalek trudnili się przeważnie chłopcy. Dziewczyny nie umiały ani takiego twardego łba z waty i gałganków uwinąć, ani tak wytrzymałego korpusu uformować, ani rąk i nóg, też z waty skręconych i obszytych płótnem, umocnić tak silnie we właściwem miejscu.*

Оповідання є певною мірою автобіографічним, бо діти М. Конопницької влаштовували подібні ігри, розподіляючи іграшки на групи, вигадуючи цілий новий світ. Коли діти почали виготовляти власні ляльки, їх усіх посадили у фрамугу в їдальні. Зі збільшенням кількості іграшок ляльки розділилися на два табори. Один залишився на старому місці і отримав назву Фрамужаки, а другий жив у великій коробці під піччю в шкільній кімнаті – звідси й назва Шкатуляки. Спочатку обидва табори жили в згоді між собою. З часом відмінності між ними стали помітні. Фрамужаки вели справді “чоловіче” життя: спали на голих дошках і міцніли. Щоправда, Шкатуляки неабияк “пожінилися”: вони організували бальний зал у старій кондитерській, одягнені у вишуканий оксамит. Можна було передбачити, що мир між двома таборами не буде вічним: наближався великий конфлікт. Порівнюючи їх описи, доходимо висновку, що вони дуже відрізнялися візуально й морально: *Framużaki chodzili w suknie, z którego Tadzio szył im spodnie, kurtki i gunie na słotę. Wódz ich, ks. Józef Poniatowski, nosił frak mundurowy, przepasany szarfą z wspaniałym węzłem, tak, jak jenerała Ney'a rysują. Chlubą Framużaków były sztywne gorsy, wyrabiane z kart odwróconych na różową lub niebieską stronę, a uzbrojenie ich składało się z karabinów, robionych z smolnego łuczywa dla pospolitaków, tudzież ze szpad, przygotowywanych z obsadek do piór i z ołówków dla starszyzny. Całkiem poślednia służba uzbrojenia nie miała, a także nosiła kurtki bez rękawów, ponieważ rękawy najwięcej do uszycia przedstawiały trudności.(...) Szkatulaki używali różnych tkanin i*

materyi. Gemejny wprawdzie ubierali się ciemno, ale oficerów można było widzieć w kitajkach, muślinach, tiulach różnej barwy; Gorsów też, które Framużakom za puklerze w walce służyły, nie nosili wcale, tylko fontazie na szyi wiązane.

Фактичним лідером Шкатулаків був Богдаренко, лютий, дикий, товстий і, як казали, надзвичайно сильний, одягнений зі східною вишуканістю. Найяскравіші клаптики тканини йшли на його широкі черевики, а ноги були раз і назавжди пофарбовані в жовтий колір, символізуючи туфлі.

Фрамужаки мали власних героїв: *I Framużaki mieli swoich popularnych bohaterów, a najsławniejszymi z nich byli Czarniecki, Kościuszko i Chodkiewicz. Współczesność tych mężów z sobą, a także z Poniatowskim, nie raziła nikogo*. Це реальні історичні персоналії, котрі допомагали дітям зрозуміти, як їхня країна стала тим, чим вона є сьогодні, і які ролі в цьому відіграли історичні постаті: Стефан Чарнецький – великий військовий діяч, Тадеуш Костюшко – керівник польського повстання 1794 року, Ян Кароль Ходкевич – військовий діяч Великого князівства Литовського, Понятовский – Великий князь литовский і останній польський король. Ці персонажі сприяли формуванню національної ідентичності та підвищували рівень патріотизму.

Гендерна диференціація образів в дитячій літературі вказує на відмінності у способі зображення та розвитку персонажів на підставі їхньої статі. Авторка зображує зовсім різні типи характерів персонажів чоловічої статі. У творі спостерігаємо стереотипне подання героїв та героїнь, де хлопчики представлені як сміливі, сильні та незалежні, тоді як дівчатка показані як чутливі, обережні та залежні: *Damy Framużków i Szkatulaków niewiele się pomiędzy sobą różniły. (...)Najgorzej wszakże działo się wówczas, kiedy przychodziło do bitwy. Damy Szkatulaków krzyczały, spazmowały, biegły za oficerami, niekiedy nawet całą kupą towarzyszyły księciu Maniowi, ciągnionemu na plac boju w pudełku wysłanem watą. Sprawiało to ogromne zamieszanie i wielu nieporządków bywało przyczyną.*

В оповіданні чоловічі та жіночі персонажі зображені як ідеальні представники своєї статі, відповідно до стандартів тогочасного суспільства: *O ile bowiem mężczyźni tak u Framużaków jak i u Szkatulaków mieli swoją*

indywidualność, swoje imię, stanowisko a nieraz i wybitną charakterystykę, o tyle kobiety zawsze uważane i traktowane były zbiorowo. Mówiło się o nich «damy» — i tyle.

У дам із Фрамужаків було дуже багато привілегій і навіть рятівник Юліуш, який зажди заспокоював ляльок, коли вони тривожилися з певних причин: розважав їх, рятував від нудьги *("Juliusz, który bawi damy").* Юнак був настільки гарним, що дратував принца Фрамужаків Маньо, і той напав на нього. Але були і спокійні часи, коли дві команди противників розважалися: полюванням або експедиціями до Бразилії. Іноді полювання завершувалося смертю когось із Фрамужаків або Шкатуляків. У творі навіть описана похоронна процесія: *Choć polowanie zazwyczaj kończyło się tryumfem myśliwych, zawsze przecie ten i ów oberwał na niem coś z reszty, a i to się zdarzało, że Miśka na dobre jakiego Framużaka albo Szkatulaka spłatał.* Діти, граючись ляльками, проживали і відтворювали реальне життя. Навіть кожен табір мав власного капелана: *Wtedy niesiono umarłego na marach pod kapliczkę w rogu ogrodu stojącą, a kapelan obozowy odprawiał uroczyste egzekwie.*

Ляльки часто можуть слугувати символом соціального обмеження. У літературі епохи позитивізму діти часто були виховані і вирощені відповідно до суворих соціальних та культурних норм та вимог, які визначалися дорослими. Дуже вражає частина розповіді, де вікарія так побили, що йому довелося зробити нове тіло, і всі Шкатуляки вирішували чи він зможе знову одружитися, чи ні. Вони дійшли до думки, що голова містила свідомість, але навіть якщо додати її до іншого тіла, то вікарій одружитися знову не міг би. Але якби старе тіло знайшли, а до нього додали нову голову, то він би міг взяти за дружину вдову або молоду дівчину: *Wreszcie, po długiej naradzie, większością głosów rozstrzygnięto, że ponieważ w głowie to właśnie mieściła się świadomość poprzedniego stanu, a głowa pozostała, przeto nawet po dorobieniu innego do niej korpusu ksiądz wikary, jako nowy obywatel, żenić się nie może. Gdyby jednak stary korpus się znalazł i mógł zostać odrestaurowany, a nową do niego przyprawiono głowę, to i owszem, niech bierze wdowę albo pannę.*

Ляльки-жінки ходили до пансіонату пані Раймер й залишалися у групі, навіть коли виходили заміж, не мали конкретних імен, їх називали “дамами”, а також їхній навчальний курс не мав назви і ніхто не знав, що конкретно там вивчали, але найталановитіші учениці могли сказати: “bon jour monsieur” і “merci monsieur”. Таким чином авторка показала примітивність знань цих персонажів. Дами з фрамуги, коли відвідували дам зі скриньки, розмовляли дуже вільно якоюсь мовою, подібною до англійської, але їх було важко зрозуміти й здогадатися про що мова. Навіть тут Фрамужаки показані дуже простими. Як і у звичайному житті Фрамужаки і Шкатуляки мали конфлікти та починали битви, коли хтось когось образив: *Był to znak, że dzielny naród Framużaków nie tylko bój przyjmuje, ale go chce mieć na śmierć i na życie*.

Коли почався один з конфліктів, то дами почали впадати в паніку, адже вже підготували бальні сукні і не були готові до війни. Вони почали шукати Юліуша, який від відчаю, що не може одружитися на коханій дівчині, пішов топитися на річку, але його відрадили. Врешті-решт Понятовський заприсягся заборонити Фрамужакам виходити заміж за Шкатуляків.

Принц Маньо не брав участі у битві, лише спостерігав: *Książę Manio w tym ataku nie brał wcale udziału.* Як війна несподівано почалася, так і закінчилася, а причина була доволі смішна: Папєрковський крикнув, що пора накривати на стіл. А після обіду все почалося заново. У результаті хоробрі Фрамужаки отримали поразку, вижили тільки Юліус і дами.

Отже, книга “Ляльки моїх дітей” (“Lalki moich dzieci”) була опублікована в 1888 році і є сатиричним твором, який розкриває різні соціальні та етичні вади суспільства свого часу, зокрема польського.

Основні людські вади, які можна знайти в оповіданні:

1. Авторка розглядає гіпокризію та подвійні стандарти, які існують у суспільстві. Вона вказує на те, як люди можуть виглядати благородними та шляхетними в очах громадськості, але справжній їхній стан може бути далекий від цього.

2. Моральний занепад: авторка викриває різні аморальні та неетичні дії персонажів, що відображають загальний моральний занепад суспільства.
3. Нарцисизм та егоїзм: Марія Конопницька може виявити персонажів, які є нарцисичними та вкрай егоїстичними, і які дбають лише про свої власні інтереси, ігноруючи потреби інших.
4. Соціальні нерівності: Марія Конопницька відзначає соціальні нерівності та негідні умови життя деяких верств суспільства.

Отже, це оповідання є сильним соціальним та критичним відображенням свого часу і допомагає читачам розуміти та аналізувати проблеми і вади суспільства, які можуть залишатися актуальними й сьогодні.

3.4. Образи рідного краю та селян у поетичній збірці "Веселі хвилі малих читачів", "Щасливий світ"

Твори М. Конопницької у міжвоєнний період активно використовували для шкільних підручників. 1889 року вийшли перші збірки: "Моя книжечка" ("Moja książeczka") і „Веселі хвилі маленьких читачів" (" Wesołe chwile małych czytelników").

Збірка „Веселі хвилі маленьких читачів" ("Wesołe chwile małych czytelników") присвячена природі, любові, рідному краю і життю селян. Авторка в основному використовує теми, пов'язані з польським селом, його красою та простотою, описує різноманітні пори року та життя селян.

Зустрічаємо такі образи як: садівник, господиня, король, ангел, який несе бідним хліб. Усі персонажі виконують корисні справи для інших "Як діти хваляться" (Jak się dzieci chwalą).

Мова віршів є ліричною, емоційно збагаченою та барвистою. Авторка грає словами, створюючи відчуття природньої краси та гармонії. Марія Конопницька використовує багато символів, які підкреслюють її глибокий зв'язок з польською природою та національним спадком. Наприклад, вода може

символізувати потік життя, час та рух, а квіти та птахи – природну красу і свободу.

Вірш “Про що птах співає” (O czem ptaszek śpiewa) описує пташку, що повертається весною до свого гнізда. Авторка показує дітям цілісну картини світу природи: *Przeminęły biedy, Gaj się okrył wiosną!* Весна приносить оновлення природи і початок роботи на полях. Жайворонок, що будить піснею вранці людей, поле, збіжжя, село, бузок; працівники, що йдуть з косами на поле – такі персонажі демонструють дітям реальне життя і важливу роль праці у житті (“Добрий день” (Dzień dobry)). У поезії “Жайворонок” (Skowronek) жайворонок співає над нивою, адже хліб є символом життя, вірш закликає бути щедрим і допомагати ближньому, розділити останній шматок хліба як вияв взаємодопомоги під час тяжких часів: *Chlebem się przełamać, / Kąskiem choć ostatnim, /Dobrem się podzielić słowem /I uściskiem bratnim!).* Навіть через образ пташок у поезії “Що роблять пташки” (Co robią ptaszki) дітям показана важливість роботи: *Dalej, dalej, śpiochy, /Do swojej roboty!* У “Молотьба” (Młocka) знову повертаємося до теми вирощування хліба та тяжкої праці. “Пастушка” (Pastereczka): *Tu owieczki będę pasła, /Tu mój cały świat!*; “Господиня” (Gosposia) теж ілюструють важливість роботи на користь спільного блага. “Бджілки” (Pszczółki) – працьовиті бджілки встають рано, щоб добути меду: *A wy pszczółki, robotniczki, /Chciałbym ja wam sprostać, /Rano wstawać i pracować, /Byle miodu dostać!*

У “Врожай” (Dożynki) всі радіють гарному врожаю, бо це є однією з основ щасливого життя. Збіжжя діти називають золотом, адже розуміють цінність зерна: *Mamuniu! Tatuniu! / Otwierajcie wrota, / Niosą nam tu wieniec / Ze szczerego złota!* Ліричний герой поезії “Музика” (Muzyka) роздумує над складністю буття, і над тим, чому придумали роботу, у гумористичній манері розказуючи про те, як це складно. “Вівчар” (Owczarek) – сирота, який тяжко працює, випасаючи овець, і так минає його життя: *Płyną lata, jako woda, / Żyć sierocie źle!* Через образ сироти, божого дитя, котре мерзне у сніжну зиму,

авторка демонструє приклад людяності “Завірюха” (Śnieżyca): *O ty, chato nasza droga, Rozszerz ściany swe! Pójdź, sieroto, dziecię Boga, My utulim cię!*

У “Звідки беруться пісеньки?” (Skąd się biorą piosenki?) авторка порівнює пісні з польовими квітами. Також згадує багато видів птахів: ластівку, жайворонка. Пісні відповідають, що вони беруться тільки з людського смутку і жалю, сирітських сліз, тобто діти розуміють, що люди співають не лише з радості, а ще й з горя, що життя має дві сторони: *Ach, Stasieńku mój złoty, / Co też ja mam roboty!*

Поезія “Дідько” (Didko) розказує про дівчинку, яка милується собою у дзеркалі, а стара пані Томашова лякає її, що за люстерком ховається дідько, але вона не вірить, але згодом бачить його у відображенні. Вірш вчить дітей не зосереджуватися лиш на собі і не витрачати на це час, а займатися більш корисними речами: *Lustro dobre jest w potrzebie: / Czas w niem tracić jest rzecz brzydka. /Kto się zbyt wpatruje w siebie, /Prędzej, później ujrzy — Didka!*

Не лише про важливість спільної праці говорила авторка. У поезії “Танець” (Taniec), вона звертає увагу на те, що життя теж повинно бути радісним: варто в житті знаходити заняття, що можуть приносити радість. “Веселий Янек” (Wesoły Janek) – маніфестує щасливе життя і потребу насолоджуватися моментом, бо життя швидкоплинне, тому поки ти молодий, повинен бути веселим і щасливим: *Dosyć czasu, by się smucić, /Gdy już będę stary, siwy; /Czemu teraz nie mam nucić, /Gdym wesoły, gdym szczęśliwy: /Hejże ha! piosnko ma! /Sama wiosna tobie gra!*

Збірка також відзначається патріотичними мотивами та відданістю рідному краю. У деяких віршах є мотив дому. Зозуля загубила дорогу до власного гнізда. І тепер шукає дім, адже кожен повинен мати власне місце у цьому світі. “Зозулька” (Kukułeczka) *(Kukułeczka kuka, /Z ranka do wieczora/ Gniazdka sobie szuka.)* “Ластівочка” (Jaskółka) – ластівка є провісником весни, повертаючись з далеких країв додому, знаменує прихід весни: *Jaskółeczka do nas wraca / Z oddalonej drogi. /Jaskółeczka do nas leci /Z wesołą nowiną, /Już niedługo śliczne kwiaty /Z pąków się rozwiną.* “З полянки додому” (Z łąki do domu)

– пташки повертаються з полянки додому, де їх чекає гніздечко та затишок: – *Śpiewam o gniazdku, /Gdzie drobiazg mój,/ I o tej trzcinie, /Gdzie modry zdrój.*

Образ весни в поезії М. Конопницької відіграє важливу роль і втілює декілька важливих символів та тем: весна, як пора року, асоціюється з природним відродженням після зими. Це символізує надію та новий початок. У поезії М. Конопницької весна часто використовується для вираження віри у краще майбутнє, яке прийде після темних періодів. У "Майські пісеньки" (Piosenki majowe) ліричний герой радіє приходу весни і квітам, а у "Добраніч" (Dobranoc) звертається до образу села, яке повинна пробудити весна, адже цієї пори світ знову оживає, починається новий етап.

Через образ дзвіночків діти знайомляться з навколишнім середовищем, знов згадується весна та літо, які приносять радість "Навіщо дзвіночки дзвонять" (Na co dzwonki dzwonią). У поезії "Ріка" (Rzeka) весна уособлює оновлення природи і дає надію на те, що навіть лід на річці колись розтане, тому варто лише почекати хорошої погоди, також із життям людини: можуть бути різні хвилини, але завжди приходить весна: *Nie na zawsze słonko gaśnie,/ Nie na zawsze ziemia zaśnie,/ Nie na zawsze więdnie kwiecie, /Nie na zawsze mróz na świecie*. У поезії "Наші квіти" (Nasze kwiaty) авторка знайомить дітей із різновидами квітів навесні.

Весна також виступає як образ жінки: *Wiosno nasza, wiosno, /Jakżeś jest radosną!/ Jakie cudne pola nasze,/ Gdy kwiatki wyrosną* ("Весілля в травні" (Wesele w maju)).

Персонажі дитячих книжок можуть відігравати важливу дидактичну роль у навчанні та розвитку дітей, ілюструвати важливі цінності, такі як чесність, дружба, доброта та взаємодопомога. Через їхні дії та розвиток характерів діти можуть вчитися правильній поведінці. У "Мухи-самохвали" (Muchy samochwały) на прикладі хвалькуватих мух, авторка показує наслідки зухвалості: вони так насміхалися над павуком, що той у кінці їх задушив: *Pająk ci to, niecnota, /Nić – tak długą – namota! / Zdusił muchy przy miodzie, /W chomikowej gospodzie*.

Подібні мотиви бачимо у вірші “Стефек Бурчимуха” (Stefek Burczymucha). Він хвалиться власною силою, що його ніхто не здолає і він нікого не боїться, але злякався маленької мишки: – *Ja nikogo się nie boję! / Choćby niedźwiedź… to dostoję!/ Wilki?.. Ja ich całą zgraję / Pozabijam i pokraję!* Ці поезії вчать дітей не хвалитися, а жити реальним життям.

Незвичайні персонажі можуть робити читання цікавішим і захоплюючим для дітей, стимулюючи їх читати більше. У вірші “Читання” (Czytanie) поетка наголошує на важливості читання: *No, już na dziś dość biegania!*

У вірші “Пан Франчішек” (Pan Franciszek) авторка показує, що діти повинні допомагати батькам, ставати серйозними і нести відповідальність за молодших. Пан Франчішек, так називали хлопчика, уже став дорослим і слухняним і навіть не псує речі, зачісує волосся, і допомагає братика няньчити: *Zaraz nabrał innej miny: /Ręce czyste, kurtek nie drze,/ A przygładza tak czupryny, /Jak profesor na katedrze. /Dla braciszka to przykładu /Tak się panicz ślicznie sprawia, /Taki czysty do obiadu, /Tak przystojnie się zabawia.*

Поезії для дітей про безпеку мають важливу дидактичну роль – навчити важливим засадам безпеки та зробити це весело та доступно. Поезія “На річці” (Nad rzeką) застерігає дітей від самостійного походу на річку, бо їх вкраде водяник. Таким чином авторка вчить оберігати себе від нещасних випадків, розуміти різні ситуації, які можуть бути небезпечними для них, і як вони можуть уникнути потенційних ризиків: *Nad tą modrą rzeczką, strzeż się, panieneczko, /Bo cię porwie dziadek z tą twoją łódeczką. /O, widać, już widać tę zieloną brodę, /Strzeżcie się, dziateczki, nie chodźcie nad wodę!*

Отже, збірка мала на меті розважити дітей, пробудити їх уяву та передати певні цінності. У своїх текстах авторка часто наголошувала на важливості моральних принципів, чесності та емпатії. Тексти сповнені барвистих і яскравих описів, які допомагали розвивати уяву юних читачів, вона писала простою і зрозумілою мовою. Збірка, що поєднує в собі елементи навчання та розваги, вплинула на покоління молодих читачів і використовувалася як

навчальний матеріал у польських школах. Тексти пісень навчають дітей важливих життєвих уроків, але роблять це у дружній та веселій формі.

У книжці “Щасливий світ” (“Szczęśliwy światek”) (1895) авторка наголошує на тому, що і місто і село – це наш спільний світ та не розмежовує їх. Особливістю збірки є те, що вона містить і вірші та прозу. “Урок Емільки” (Lekcya Emilki) – прозовий твір починається настановою про те, щоб дівчатка були спокійними, уважними і не жартували на уроці, вони повинні добре знати усі літери. Повторюється також образ няні Томашової.

Поезія “Перед концертом” (Przed koncertem) розповідає про дівчинку, що бавиться ляльками й співає їм пісні.

“Гусопас-сирота” (Gęsiarek sierota) – хлопчик-гусопас має тяжку сирітську долю, але знаходить у собі сили для радості: *Na fujarce gram wierzbowej, /Czy mi głód, czy chłód!*

“Як це буде?” (Jak to będzie?) – діти обговорюють Великдень та всі деталі приготування до свята.

Поезія “Парасоля” (Parasol) оповідає про дітей, що взяли парасоль без дозволу дядька та напевно його загубили.

“Що пише Сташь? ” (Co Staś pisze?) – Сташь пише лист до своїх друзів про те, що сумує за ними.

“Зелений пан” (Pan Zielonka) – жаба мешкає над ставом разом зі своєю родиною.

“Бурек і Янка” (Burek i Janka) – дівчинка хвалиться, що вже доросла і сама може виходити за ворота без няні, але за ними чатує страшний дід, що забирає невихованих та брудних дітей до торби: *A ten dziad, to jest ubogi, /Kij ma zamiast jednej nogi, /Śpiewa pieśnie i pacierze, /I do torby dzieci bierze, /Ale tylko te paskudne, /Co to beczą i są brudne!*

З оповідання “Сторож” (Stróżak) ми дізнаємося про Франека, який робить багато поганих речей: сховав лійку від прачки, вхопив кота за передні лапи й розгойдав його й кинув на пуделя, чим спровокував великий конфлікт; рвав на собі одяг. Одного разу померла вдова, залишився один сирота Каролєк, що не

мав і року, і ніхто не хотів його забирати собі. Франек почав просити маму забрати хлопчика до себе. З того часу як батьки погодилися, хлопчик дуже змінився: став уважним, допомогав глядіти сироту.

“Стефек Бурчимуха” (Stefek Burczymucha) – Стефек хвалився, що він дуже сміливий і нікого не боїться, але одного разу він заснув на сіні та коли прокинувся дуже перелякався маленької мишки, подумавши, що то тигр чи лев.

3.5. Коти як герої оповідань „Філюсь, Мілюсь і Кізя. Веселі котики”, „Наші котики” та „Шкільні пригоди Пімпуся Саделко”

Головним оповідачем збірки “Філюсь, Мілюсь і Кізя. Веселі котики” („Filuś, Miluś i Kizia. Wesołe Kotki”) є Мручислав Пазурек, який розказує про життя котиків. У першому вірші є дидактична настанова про вихованість і слухняність: *Nic milszego, /moje dziatki, /Jak kot pięknie /wychowany*. Але виховні настанови імплементовані дуже делікатно.

У “Ранок Філонка” (Poranek Filonka) авторка знову звертається до образу гір, лісів, знайомить дітей з наколишнім світом. Перед нами постає щасливий котек Філонек, єдиний у мами та тата, усі його обожнюють: *Ledwo ranek zorzą błyśnie, /Ledwo zejdzie jasność słonka, /Spieszy mama, spieszy tata, /Do syneczka, do Filonka.* Діти, що читають цю історію адаптують на себе образ поведінки котиків. Але враз котики стають до танцю, починаються веселощі. Дитинство повинно бути теж веселим.

“Ввічливий Мручусь” (Grzeczny Mruczuś) – Мручусь є ввічливим котиком, хоча ще маленький. І його мама з ним бавиться, хоча має багато роботи, а він не заважає батькам, тому що розуміє важливу роботу дорослих.

У “Пригоди в кухні” (Przygoda w kuchni) описано рецепт налисників. Філусь дуже ласий і доїдає все. Діти повинні розуміти, що їжа цінний ресурс і не можна ним нехтувати: *Filuś strasznie jest łakomy!/W całym domu wszyscy wiedzą, /Że z talerzy wylizuje, /Czego inni nie dojedzą*.

“Скандал” (Awantura) – котики бешкетують за столом, і мама дуже на них зла: *Zaczepili o serwetę.../Z niej na ziemię wszystko spada! /Rzecz ciekawa, czy też mama/ Z takich figli będzie rada?*

“Карусель” (Karuzel) – котики уособлюють веселих дітей, що бавляться на каруселі.

“Пастушка” (Pastereczka) – образ кішки-трудівниці: *Grzeczna panna Kizia-Mizia/ Strój pasterski wdziała na się,/ I usiadłszy na murawie, /Tekturowe owce pasie.*

“Битва” (Bijatyka) – родина котиків йде спати до ліжечок, але Філусь і Мілусь почали битися. Мама швидко припинила бійку і придумала всім покарання: одні котики будуть носити воду, інші – прати, а Мілусь усім чистити взуття. “Привітання Лізуся” (Powinszowanie Lizusia) – Лізусь вітає маму з Днем народження і говорить, що йому прикро за бешкетництво. У поезії “У носок” (W noska) – коти танцюють на балу, в “Сміливий Філюшь” (Filuś-Śmiałek) – кіт задирається до псів.

Збірка закінчується віршиком “Філонек говорить дітям “добраніч”” (Filonek mówi dzieciom „dobranoc”): *Dobranoc, dziateczki! Już idę spać,/ Bo jutro do pracy znów trzeba wstać.*

Збірка “Наші котики” (“Nasze kotki”) суголосна з іншими творами авторки, адже котики, як діти, мають бавитися, а іноді й бешкетувати.

“Котик-бешкетник” (Kotek-Psotek) – котик щодня щось псує й бешкетує, але одного разу він так захопився, що аж впав до води і майже не втонув. Відтоді він змінився і став рибалити та приносити користь: *Psotek zmienił obyczaje:/ Rzucił figle, rzucił psoty,/ Obrał sobie stan rybacki, /Ostro wziął się do roboty.*

“Наш вусатик” (Nasz Wąsatek) – котик був дуже гостинний і вмів гарно готувати, пригощав двох сиріток: *Nie żałował i pieszczoty,/ Głaskał, tulił, bo – sieroty!/ Czyżby sercem które z dziatek/ Miał przewyższać nasz Wąsatek?*

“Пригода неука” (Przygoda nieuka) – котик Бурек дуже погано читає і бешкетує: одного разу він поліз на кухню, і не зміг прочитати напис на банці, й

облизав її, а то був перець. Авторка на прикладі кота показала, навіщо треба вміти читати, бо це дуже практичне уміння.

“Пригоди в кошику” (Przygoda w koszu) – дуже допитливі коти полізли до кошика, а там були раки, що їх дуже налякали.

“Піфусь-художник” (Pifuś-Malarz) – котик Піфусь був художником, і на замовлення маленької мишки намалював їй страшний портрет, щоби кожен кіт боявся, але потім її зїв, бо це котяча природа: *Pifuś chętnie przystał na to./Wymalował mysz rogatą,/A dla większej jej obrony,/Wilcze dodał kły i szpony*.

“До бабусі” (Do babuni) – авторка описує родину містера Тота і місіс Тото. Це чудова родина, усі піклуються один про одного. Наприклад, кішечка Базя ніколи не бреше, але має ваду: показує язик. Також з ними мешкає вихованець, сирота.

“Про турнір в Котомісті” (O turnieju w Kocimgrodzie) – коти змагаються з псами: хто з них краще декламує книжки: *Jak nie zaczną deklamować,/ Czytać i sylabizować. – / W kozi róg psów zapędziły!/ Klaszcze w łapy tłum, co siły!*

Отже, збірка може навчити дітей таким цінностям, як співпраця, щедрість, і показує наслідки егоїзму. У «Наших котиках» М. Конопницька вдало вводить читача у світ дитячої уяви. У кошенят, як у маленьких дітей, є свої розваги, цікавість і пригоди, що дозволяє маленьким читачам легко ідентифікувати себе з героями.

“Шкільні пригоди Пімпуся Саделко” (“Szkolne przygody Pimpusia Sadełko”) – це оповідання складається з 14 віршів про малого кота, якого батьки вирішили віддати до котячої школи. Вдома він мав безтурботне життя, бавився, а також читачі дізнаються про його пригоди у школі і поза нею, а також проблеми з псами. До школи ходять лише виховані коти: *Szkoła pani Matusowej /Głośne w świecie ma przymioty, /Uczęszczają do niej wszystkie /Dobrze wychowane koty*. Першим уроком Пімпуся були танці. Він дуже сумував коли прощався з батьками, адже для навчання він повинен був мешкати в школі сам. В оповіданні показано шкільне життя, з його повсякденними подіями та

ситуаціями. Такий підхід дозволяє дітям легко ідентифікувати себе з персонажем і зрозуміти його переживання.

Отже, твору властивий легкий стиль оповіді, зручний для сприйняття найменшими читачами. Авторка надає великого значення цінностям навчання, чесності та сумлінності, а щоб утримати увагу юного читача допомагають гумористичні елементи.

3.6. Природа та дитина-мандрівник у збірках “Про Янка мандрівника”

Поетична збірка “Про Янка мандрівника” (O Janku Wędrowniczku) (1922) розповідає про хлопчика-мандрівника: персонаж уособлює допитливість, сміливість і авантюрний дух дитинства. У подорожі Янка супроводжують різноманітні тварини.

I. У першій поезії “Янек-мандрівник” (Janek Wędrowniczek) авторка знайомить з хлопчиком, що любить подорожувати*: Wiem, co zrobię!/Podróżnikiem będę sobie!*

II. “На лелеці” (Na bocianie). Авторка говорить, що для подорожі треба великий корабель, але головний персонаж зустрічається несподівано з лелекою. Яка його забирає у подорож: *Janek skoczył, jak na konia,/ I pomknęli het, nad błonia!*

III. “За парканом” (Za płotem). Далі хлопчик нарікає на подорожі лелекою, бо він відразу упав у багнюку і дуже втомився від такої подорожі. Діти повинні розуміти різницю між мріями та реальним життям.

IV. “У саду” (W sadzie). Після подорожі треба поїсти. Пані Марчінова дала вибрати три яблука безкоштовно.

V. “У овечок” (U owieczek). Другий раз авторка згадує образ Робінзона. Головний герой питає себе, чи йому йти чи повертатися? Коли хлопчик побачив пастушку та ягня без матері дав їм по яблуку.

VI. “ На горі” (Na skale). Хлопчик оглядає світ зі скелі: – *„O, jak cudnie z szczytu skały /Na świat boży patrzeć cały! /Na te pola, na te rzeki.*

VII. “До млина” (Do młyna). Одного разу Янек заблукав, але він повинен бути сміливим. Авторка прогнозує, що з ним може статися, чи бандити за ним погоняться чи щось інше станеться. Янек дуже злякався, але то лише були Франек, який йшов з ослом. Тому світ не настільки страшний, як може здатися.

VIII. “У землекопа” (U dróżnika). Доля подорожі треба бути сильним та сміливим: *Janek więc jak na komendę| Krzyknął: „Twierdzę tę zdobędę!*

IX. “У воді” (W wodzie). Згадується Наполеон, Колумб.

X. “У хаті” (W chacie). Янек намок в річці, але його зігріли утеплій хаті: *Stróż był chłopak zręczny, młody,/ Śmiało nura dał do wody,/ A jak kaczka pływał dzika,/ I wyłowił podróżnika.*

XI. “У лісі” (W lesie). Хлопчик насолоджується красою лісу: *Ale w Janku mężna dusza!/ Sporym tedy krokiem rusza,/ I po chwili go nakrywa/ Starych dębów zieleń żywa.*

XII. “З поверненням” (Z powrotem). Хлопчикові сниться сон про пташок, грибів, полянку, ліс, а потім його будить мама. *Jak radosnym się okrzykiem/ Mama wita z podróżnikiem!/ A on tylko: – „Jeść, jeść, mamo!” –/ A może i my tak samo?* Напевно, усі подорожі йому лише наснилися.

У збірці O Janku Wędrowniczku (1924) Марія Конопницька продовжує розповідати про захопливі подорожі Янка, відважного, сміливого та допитливого.

Отже, маленький Янек любить пригоди. Він вирішує подорожувати навколо світу в їх пошуках. Під час подорожі на нього чекає багато випробувань і несподіванок. У подорожах його часто супроводжують тварини, завдяки яким він пізнає красу навколишньої природи. Історія про Янка пробуджує в найменших читачах бажання спілкуватися з природою та цікавість до світу. Незважаючи на те, що збірка написана понад століття тому, вона все ще містить актуальне та цінне повідомлення про повагу та життя в гармонії з природним світом навколо нас. Авторка заохочує дітей бути цікавими до світу, відкритими до нового досвіду та розвивати свою уяву.

3.7. Трансформація образів чарівних істот та дітей у збірці “По ягоди” та казці «Про гномів-краснолюдків та сирітку Марисю»

Збірка “По ягоди!” (“Na jagody!”) (1924) показує дітям красу природи: зелений бір, квіти, птахи, найменші тваринки, що мешкають в лісі, такі як павук чи равлик. Авторка наголошує, що це чарівний світ і не кожен може його побачити. Маленький Янек пішов уранці збирати ягоди в цей ліс. Дізнаємося, що малеча несла два кошики і червоний капелюшок, який би відлякував ворон. Янек трохи боявся лісу, але сміливо продовжував, бо хотів зібрати ягід на мамині іменини: *Niespodziankę Mamie zrobię,/ Jagód zbiorę w krobki obie,/ Leśna rosa je obmyje,/ Paprociany liść nakryje*.

Після довгих і безуспішних пошуків Янек сів на камінь і почав плакати. Його побачив лісовий гном, який дуже любив усіх дітей. Його звали Ягідний король, і він найкраще знав лісові закутки. Гном вирішив допомогти хлопчикові, тому попросив білочок провести їх туди, де була ягідки. По дорозі вони зустріли чорних мурах і неприємного павука, що злякав хлопчика. Гном привів Янка до свого королівства, де на кожному кроці підстерігали ягоди. Помічники царя швидко наповнили кошики дитини смачними фруктами. Потім король повів його в край чорниць, де хлопчик зустрів королев Чорниць і королів. Яшь послухав сварку між паном чижиком і його жінкою. Там Яшь деякий час насолоджувався багатствами лісу. Він також брав участь у спеціальному святі. Одного разу хлопець прокинувся і виявив, що, мабуть, заснув на стовбурі дерева і спав дуже довго. Повернувся додому, де все ще було тихо. Він нарвав цілий горщик маслюків, приготував чай і ягоди. Він також намалював особливу листівку для моєї мами, яка була дуже задоволена подарункам і приготувала приготовані ягоди з вершками та цукром. Усі захоплювалися малюнками Яся на листівці, на яких були зображені королеви Борівчанки та король.

Повість-казка «Про гномів-краснолюдків та сирітку Марисю» (1896) перекладена багатьма мовами, зокрема й українською (пер. Марія Пригара, вид-

во «Веселка», 1975). На відміну від інших образів дітей-сиріт, яким допомагали звичайні люди, переважно селяни, Марисю рятували гномики, фантастичні істоти, де можуть мешкати скрізь: *W górach, w jamach, pod kamykiem,/ Na zapiecku czy w komorze,/ Siedzą sobie Krasnoludki/ W byle jakiej mysiej norze./ Pod kominem – czy pod progiem –/ Wszędzie ich napotkać można.*

У частині "Як придворний літописець короля Блистка розпізнавав весну" ("Jak nadworny kronikarz króla Błystka rozpoznawał wiosnę") авторка знайомить читачів з королем гномиків, який примерз до свого трону, бо була дуже холодна зима. Король просить свого слугу, синичку, сонечко визирнути на світ і перевірити, чи не йде ще весна. Гномики настільки маленькі, що людський черевик їм видається ратушою: *Sam to naród nieduży: jak krasnoludek but chłopski obaczy, staje, otwiera gębę i dziwuje się, bo myśli, że ratusz. A jak w kojec wlezie, pyta: „co za miasto takie i którędy tu do rogatek?" A wpadnie w kufel kwarciany, to wrzeszczy: „Rety! bo się w studni topię!"*

Був у них і літописець Теревенько, яким вони надзвичайно пишалися, і скарбник Грошик. Одного разу Теревенька відправили на землю, щоб пошукав слідів весни, що надходила. Він окрім книжок нічого не помічав, тому і не розумів, що таке весна, але побачив юрбу людей, що йшла на поле. Усі звичайні побутові справи селян гномик сприймав як битви та війни і це його неабияк дивувало. Він зустрів на землі дівчинку Касю, що нагодувала його картоплею, а потім розказав пастушкам про свій народ: *Śmiały się dzieci, słuchając tej przygody, a Koszałek-Opałek tak dalej prawił*. Також він познайомився з дітьми Зоською, Касею, Стахо, Йозиком, Кубою, Яськом.

"Подорож Поджьомка" (Wyprawa Podziomka). У Кришталевій печері у гномів закінчувалася їжа. Подзьомек був найголоднішим, тому вирішив піти на землю і приєднатися до літописця. Читачі дізнаються що гноми можуть робити іноді погані речі: підмінювати людських дітей на своїх, якщо господиня в хаті була недбала. Подзьомек навіть зустрів циганів: *Cygany jak cygany. Jedni po drodze wróżyli, drudzy chwytali, co się im nawinęło pod rękę: chusty z płotów, kury z*

grzęd, gęsi z łąki, płótno z bielników, a nawet sery suszące się po przydaszkach na słońcu.

“Король Блистек залишає Кришталеву печеру” (Król Błystek opuszcza Kryształową Grotę). Бідний селянин візник Пьотр Скробек побачив на своїй дорозі сяючий скарб. Побачивши поруч гномів, він злякався і хотів тікати, але вони попросили його про допомогу і, не питаючи його згоди, почали вантажити свої речі на візок. Нарешті їх Король вийшов із печери й у сяйві світла насилу заліз у візок. Скробек пригадав історії про Гномів – якщо жити з ними в злагоді, то на фермі нічого б не бракувало і можна було розраховувати на їхню допомогу. Він згадав, як колись його дім процвітав, а коли гноми покинули хатину, то запанувала бідність. Коли він запитав, куди йому йти, гноми відповіли віршами. Він хотів отримати гроші за транспорт, а король навчив його, що багатство – це прокляття. Він пояснив, звідки береться багатство гномів, і наголосив на цінності землі. Гноми почали радитися, куди їм йти. Король вирішив дозволити Скробку вирішити, куди він їх поведе.

У розділі “Поджьомек зустрічає Сирітку Марисю” (Podziomek spotyka Sierotkę Marysię) авторка знайомить нас із дівчинкою Марисею, у якої померла мати, а чужі люди вигнали її з хати, щоб вона йшла служити іншим людям за шматок хліба: *Niech cię myją bujne deszcze,/ Niech cię bujny wiatr pomiecie./ Idźże we świat, ty sieroto, /Co nikogo nie masz w świecie!* Марися випасає гусей чужим людям: *Nazywali ją też ludzie ze wsi: Marysią gęsiarką, albo Marysią sierotką*. Гусок вподобав лис Саделко, але Марисі допомогав пес Гасьо: *Sadełko wielką niechęć czuł do tego Gasia*.

Гномики поринають у світ людей і тварин. Літописець навіть спілкується з лисом Саделко, який обіцяє йому добути нове перо для писання: *Setkę piór gotów jestem szanownemu koledze dostarczyć za drobną, drobniutką, za tak drobną, jak to ziarnko piasku, przysługę! I to dziś jeszcze! Zaraz! Za godzinę*. За домовленістю літописець затягнув у ліс пса, щоб лис зміг зловити гусей. Дівчинка з розпаду заплакала, коли її вигнала хазяйка через мертвих птахів, й

до неї підійшов Подзьомек, котрий вирішив допомогти дівчинці і запропонував піти до королеви Татри, щоб вона змінила її долю.

“Хороші часи” (Dobre czasy). Скробек – бідний селянин, який товаришував з гномиками, привіз їх до себе додому, вони були вражені її убогістю та нестатками. Скробек мав двох синів: Кубу і Войтка, яких обманював, що Король гномів, це лише марево. Незважаючи на бідність, гноми насолоджувалися миром і свободою. Нове місце назвали “Солов’їною долиною”. Прикрашати почали з будівництва палат для царя, які влаштовували у стовбурі гнилої верби. Увечері цар влаштувався на новому місці й відпочив, згадуючи довгі роки свого правління. Навколо хатини ельфи знайшли багато їжі – ягоди, гриби, мед.

“Концерт майстра Сарабанди” (Koncert Mistrza Sarabandy). Гноми не тільки вміють робити погані речі, але й є вдячними, тому вирішили допомогти бідному Скробку: *Nie był to chłop zły, ten Skrobek, ale raz przygnieciony biedą, podnieść się nie miał siły. Poprostu, zwątpił o sobie. Owo pólko odłogiem leżące, mogłoby, przy pracy, wyżywić i jego i jego dzieci*. Музикант Сарабанда так чудово грав і співав, що люди чули у собі сили працювати: *Słuchał tej pieśni chłop Skrobek, i poczuł w sobie nagle moc taką, jakiej nigdy przedtem nie miał. I taką gorącość duszną do tego kawałka ziemi poczuł, jakiej nigdy nie miał*.

У розділі “Мордачек і його учень” (Modraczek i jego uczeń) півпанок позаздрив Сарабанді та називав його волоцюгою. Мордачек украв мелодію у майстра, але Півпанок, жаба, не мав таланту і душі, тому намагаючись співати, просто лопнув, але його врятувала травниця. Розділ “У королеви Татри” (U królowej Tatry) розповідає про перебування Марисі у королеви три дні. Цариця була, з одного боку, страшною і могутньою, а з іншого боку доброю і милосердною. Коли вона вагалася перед тим, як увійти до кімнати, Подзьомек допоміг їй. На запитання королеви вона не могла вимовити ні слова. Нарешті вона згадала про своїх гусей і розплакалася. Королева повернула їх до життя і показала на лузі в Голодовій балці.

У частині “Субота” (Sobótka) спостерігається стрімка трансформація образу Скробка, як вмілого господаря: *Pierwszy raz poczuł ogromne natchnienie do pracy, więc i ogromną siłę*.

“Справа Вєхетка” (Sprawa Wiechetka). Гном Слом’ячек помітив, що хтось краде зерно, злодієм виявився щур Вєхетек, який робив це через голод. Але на суді король виявив справедливість, і дітей Вєхетика постановив кормити з королівського столу. Марися почала мешкати в родині Скробка та виявилася дуже працьовитою: і коли під дубом дівчина почала рити яму, як раптом туди впала її мотика. Усередині вона знайшла зерно і побігла до хатини. Скробек не міг повірити знахідці. Разом ходили збирати пшеницю на посів.

“Милостиня Півпранка” (Jałmużna Półpanka). Літописець переїхав жити до лиса Саделко, який обманював його, що є сновидою і лише звуки гусей і курей заспокоюють його. Одного разу гном знайшов свої пера та чорнильницею у норі, а потім і мертвого лиса, який виявився злочинцем: *Podszedł w to miejsce Koszałek-Opałek, i w najwyższem przerażeniu ujrzał leżącego bez ducha Sadełka, nad którym krążyło teraz owo czarne stado.* Після жахливої події гномика від холоду та голоду у дорозі врятували пастухи.

“Повернення краснолюдків під землю” (Powrót Krasnoludków pod ziemię). Скробек закінчив осінні посіви, а король гномів зібрав усіх та нагадав про закон: коли забиє дзвін, усі повинні повертатися під землю. Лише літописець залишився на землі, бо загубився, але став більш скромний та тихий.

Отже, система персонажів у казках та поезіях М. Конопницької передає моральні та соціальні цінності важливі для дітей. Поява фантастичних персонажів, додає сюжетам казковості та спонукає наймолодших читачів розвивати свою уяву. Хоча твори Конопницької й мали педагогічний характер та слугували освіті, моральному вихованню, але вона також вводила читачів у світ радості та дитячих забав. У своїх творах для дітей М. Конопницька часто вступала в діалог із читачем. Вона намагалася зрозуміти світ дитини, використовуючи просту та зрозумілу мову, наголошуючи на цінності поваги до інших людей, чесності, справедливості та співчутті.

ВИСНОВКИ

Позитивізм був періодом, коли суспільство вірило в науковий та технологічний прогрес, тому оптимізм і віра в майбутнє відображалися у творах для дітей, стимулюючи їх замислюватися про можливості та власні здібності. Література для дітей в цей період часто пропагувала ідею самовиховання та самовдосконалення. Основні принципи позитивістської педагогіки вплинули на формування підходу до дитячої літератури, де наголошувалася увага на необхідності навчання дітей фактами, об'єктивною інформацією і логічним мисленням. Загалом специфіка й умови розвитку дитячої літератури позитивізму в Польщі полягала в тому, що вона виконувала функцію формування громадянського духу та морально-етичних цінностей у дітей; використовувала різноманітні жанри та теми, щоб передати молодим читачам важливі соціальні повідомлення та показати їм шлях до світлого майбутнього.

Творчість Станіслава Яховича була наповнена сухим дидактизмом, що виявлявся у спробах передати певні моральні уроки без врахування емоційного відклику від читача, адже вказівки передаються прямолінійно. Герої виглядають стандартизовано, як символи певних якостей чи вчинків, замість реалістичних та індивідуалізованих персонажів зі своїми власними протиріччями та розвитком. Важливо зазначити, що суворі дидактичні настанови атора є відображенням його ідіостилю.

Батьки виступають як вчителі та наставники, які активно виховують своїх дітей, передаючи їм моральні цінності та знання, допомагаючи їм розвивати характер. Вони служать прикладами для наслідування і демонструють, як відповідально жити в суспільстві. У зв'язку з ідеєю сім'ї як безпечного середовища, батьки можуть виступати як захисники. Навіть у образі тварин автор зображує діалоги між батьками і дітьми, які завершуються суворими моральними настановами. Зображення сімейних стосунків та взаєморозуміння між батьками та дітьми були важливим елементом дитячих творів Станіслава Яховича. Батьки часто мали ідеалізовані риси, і їхні дії часто відображали

найкращі якості того часу, такі як працьовитість, терпіння і готовність служити загальному благу. Також центральним персонажом усіх творів був Бог. Автор ставив дітей у залежне становище від батьків, які вимагали від них покори, ідеальної поведінки. Загалом персонажі Станіслава Яховича діють в ситуації, у якій вони мають заслужити довіру власними правильними вчинками, герої бояться помилитися, адже в такому разі батьки будуть ними незадоволені. Майже кожна поезія містить моральну настанову, у той час як вірші Марії Конопницької позбавлені настанов, але дозволяли читачам поринати у світ природи та фантазій: персонажі насолоджувалися дитинством.

Якщо персонажі батьків у творах Станіслава Яховича використовувалися для передачі моральних та соціальних уроків, важливих для того часу, то образи батьків у віршах Марії Конопницької створювали дітям щасливе дитинство з надією на краще майбутнє. Спільними образами для творчості обох письменників є тварини, батьки, вдови, бідні люди, працьовиті комахи. Але на відміну від Марії Конопницької, Станіслав Яхович дуже часто звертається до образу Бога, який керує життям людей, і діти повинні довіряти власну долю в руки цієї сили.

На відміну від Станіслава Яховича, Марія Конопницька намагалася відійти від дидактичних настанов у творах і створити для дітей чарівний світ поезії, де оспівувала любов до природи та пропагувала образ ідеального дитинства. Загалом революційність Марії Конопницької виявлялася як у громадській активності, так і в новаторському підході до літератури. Її мова була живою, експресивною, а літературний стиль порушував умовності епохи, адже персонажі еволюціонували у порівнянні з попередником навіть у творах пов’язаних з мораллю, етикою та людськими цінностями: без тиску на свідомість дітей авторка створювала героїв, що легко справлялися з поставленими завданнями від батьків чи старших людей. Персонажі бавляться, пустують, але батьки їм все прощають. У своїх віршах авторка часто наголошувала на національних цінностях, розвиваючи у найменших читачів почуття причетності до національної спільноти. Її вірші містять описи

польських краєвидів, природи та тварин, які могли стимулювати дитячу уяву та формувати їхній інтерес до світу природи. Також з'являються образи тварин, які часто втілюють певні цінності чи риси характеру. Ці персонажі були доброзичливими та повчальними за характером, допомагаючи дітям зрозуміти основні моральні принципи. Її творчість зробила вагомий внесок у розвиток дитячої літератури та змінила ставлення до дитини як читача. Дитячі персонажі насолоджуються дитинством, а батьки лише допомагають та скеровують їх поведінку лагідними повчаннями.

Завдяки творчості Марії Конопницької, яка була сповнена ліризмом, душевностю та оптимізмом, з'являється зовсім новий тип персонажів у польській літературі для дітей епохи позитивізму. Діти-герої пізнають світ і мають право на помилку, батьки лише виступають їх провідниками й допомагають зрозуміти красу природи. Діти можуть бавитися, створювати власну реальність, поринаючи у фантазії та мрії, а часом і наслідувати поведінку дорослих. Авторка впроваджувала новаторські підходи до використання мови та стилістики, що вплинуло на розвиток польської літератури для дітей, а особливо казка "Про гномів і сирітку Марисю" стала важливим інструментом для зміни векторів дитячої літератури в Польщі.

Перспективою продовження здійснених досліджень є вивчення еволюції художніх образів на матеріалах інших письменників дитячої літератури епохи позитивізму, а також впливу суспільно-політичних змін епохи позитивізму на тематику, стиль та моральність дитячої літератури.

RESUME

Pozytywizm był okresem, w którym społeczeństwo wierzyło w postęp naukowy i technologiczny, dlatego optymizm i wiara w przyszłość znalazła odzwierciedlenie w pracach dla dzieci, pobudzając je do myślenia o własnych możliwościach. Literatura dla dzieci w tym okresie często propagowała ideę samokształcenia i samodoskonalenia. Główne zasady pedagogiki pozytywistycznej wpłynęły na ukształtowanie się podejścia do literatury dziecięcej, które podkreślało potrzebę uczenia dzieci faktów, obiektywnej informacji i logicznego myślenia.

Twórczość Stanisława Jahowicza przepełniona była suchym dydaktykiem, który przejawiał się w próbach przekazania pewnych lekcji moralnych bez uwzględnienia reakcji emocjonalnej czytelnika, gdyż instrukcje przekazywane są w linii prostej. Postacie wydają się ujednolicone, jako symbole pewnych cech lub działań, zamiast realistycznych i zindywidualizowanych postaci z własnymi sprzecznościami i rozwojem. Warto zaznaczyć, że rygorystyczne wskazówki dydaktyczne autora są odzwierciedleniem jego idiostylu.

W odróżnieniu od Stanisława Jahowicza Maria Konopnicka starała się w swoich utworach odejść od nakazów dydaktycznych i stworzyć magiczny świat poezji dla dzieci, w którym wychwalała miłość do natury i propagowała obraz idealnego dzieciństwa. W ogóle rewolucyjny charakter Marii Konopnickiej przejawiał się zarówno w działalności publicznej, jak i nowatorskim podejściu do literatury. Jej język był żywy, wyrazisty, a styl literacki łamał konwencje epoki, gdyż bohaterowie ewoluowali w porównaniu do swoich poprzedników nawet w utworach związanych z moralnością, etyką i wartościami ludzkimi: nie wywierając presji na umysły dzieci, autorka stworzyła bohaterów którzy z łatwością poradzili sobie z zadaniami stawianymi przez rodziców lub osoby starsze.

Perspektywą kontynuacji prowadzonych badań jest badanie ewolucji postaci literackich w oparciu o materiały innych twórców literatury dziecięcej epoki pozytywizmu.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Булаховська Ю. Леся Українка і Марія Конопніцька: порівняльно-типологічне зіставлення/Ю. Булаховська// Слово і Час. – 2010. – N.12 – С.40 – 46.

2.Голод Р. Б. Література “польського позитивізму” в літературно-критичній рецепції І. Франка / Р. Б. Голод // Султанівські читання. – 2014. – Вип. 3. – С. 121-128. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/culs_2014_3_16

3.Гончаренко Б. Моделі польського позитивізму в українській літературі XIX століття. Дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. – 2017. – с.196

4.Матвіїшин В. Е. Золя в польсько-українських літературних взаєминах / Володимир Матвіїшин // Укр. літературознавство. – Львів, 1972. – Вип. 17. – с. 52 – 59.

5.Мітосек Зофія. Теорії літературних досліджень / В. Гуменюк (пер. З пол.). – Сімф.: Таврія 2005. – 408с.

6.Овчаренко В.М. Філософія позитивізму: Конспект лекцій. – Харків: УкрДАЗТ, 2014. – 31 с.

7.Спатар І. М. Historia literatury polskiej drugiej połowy XIX wieku. Pozytywizm. Wskazówki metodyczne do zajęć praktycznych. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2018. – 44 с.

8.Співачук В. О. Селянська тема у ліриці М. Конопницької / В. О. Співачук // Філологія: сучасний погляд на вивчення актуальних проблем: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 14–15 лют. 2020 р. – Запоріжжя : КПУ, 2020. – С. 75–79

9.Стафф К. Іван Франко і література польського позитивізму / К. Стафф // Київські полоністичні студії. – 2017. – Т. 29. – С. 698 – 703. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kps_2017_29_75

10.Стельмах Х. М. Історія польської літератури (позитивізм) : хрестоматія / упорядник Х. М. Стельмах. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 110 с.

11.Adamczykowa, Z. (2001). Literatura dla dzieci. Funkcje, kategorie, gatunki, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie.

12.Baluch A. Sfera wartości wychowawczych w poezji dla dzieci. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1986. – 251 s.

13. Baluch A. Pogaduszki do poduszki (o literaturze dla najmłodszych). Kraków: Wydawnictwo Edukacyjne. – 1996. – 36 s.

14.Baluch, A. Książka jest światem. O literaturze dla dzieci małych oraz dla dzieci starszych i nastolatków. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2005. –150 s.

15.Belmont L. Maria Konopnicka jako kapłanka poezji / L. Belmont, //□„Wolne Słowo„ 1910, nr. – s. 106–109.

16.Brodzka A. Maria Konopnicka, w: Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku, seria IV/ A. Brodzka // Literatura polska w okresie realizmu i naturalizmu, red. J. Kulczycka-Saloni, H. Markiewicz, Z. Żabicki, Warszawa 1965, t. 1.

17.Budrewicz T. Niektóre cechy stylu Konopnickiej, w: Maria Konopnicka – w siedemdziesięciopięciolecie zgonu, red. J. Z. Białek, J. Jarowiecki, Kraków/ T. Budrewicz. – 1987, s. 13.

18.Czapczyñski T., Nieznana Maria Konopnicka, „ Tygodnik Powszechny 1955, nr 33.

19.Cieślikowski J. Przedmiot, sposoby istnienia i metody badania literatury dla dzieci. W: J. Cieślikowski (red.). Literatura osobna, Warszawa: Nasza Księgarnia. 1985.

20.Cysewski, K. (2001). O literaturze dla dzieci i młodzieży, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Czaplejewicz, E. (1985).

21.Czechowski Jan. Funkcje edukacyjnej literatury dla dzieci i młodzieży / Jan Czechowski // KULTURA I EDUKACJA. – 2007, nr 2, s. 7–21.

22.Data J. Tendencje pozytywistyczne w czasopiśmiennictwie wielkopolskim w latach 1848– 1870, Warszawa–Poznań 1975, s. 95.

23.Dłuska M. O poezji Konopnickiej/ M. Dłuska// „Ruch Literacki” 1963, z. 1, s. 11.

Epoki literackie. Wielki leksykon literatury polskiej. – Wrocław : Wydawnictwo Dolnośląskie, 2006.

24.Heska-Kwaśniewicz Krystyna. Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980) Wydawnictwo UŚ. Katowice 2009. 304 s.

25.Historia literatury i kultury polskiej. T. 2. Romantyzm. Pozytywizm / [red. A. Skoczek]. – Warszawa : Świat Książki, 2007.

26.Iwanowska M., Poezja ludowa w twórczości Marii Konopnickiej/ M. Iwanowska// „Bluszcz" 1891,z. 21, s. 218

27.Janicka Anna. Pozytywizm – modernizacyjny impuls kultury polskie. Pozytywiści warszawscy /Anna Janicka//"Przegląd Tygodniowy" 1866–1876. Seria I, Studia, rewizje, konteksty, red. nauk. Anna Janicka, Białystok 2015, s. 51– 61.

28.Jarowiecki J. Posłowie / Jarowiecki J. // Maria Konopnicka. Tom IV. Pisma krytycznoliterackie. – Warszawa : LSW, 1988. – S. 197–220.

29.Jedynak Stanisław. Lwowskie początki pozytywizmu polskiego/Jedynak Stanisław //*Galicja. Studia i materiały*. 2016. s. 43-49.

30.Kamieńska A. Przedmowa / Maria Konopnicka // Wiersze wybrane. – Warszawa : PIW, 1965. – S. 12–17.

31.Lewańska I.: Stanisław Jachowicz. Życie, twórczość i działalność. Warszawa 1986.

32.Klemensiewicz Z. Kilka spostrzeżeń językoznawcy o języku poezji Marii Konopnickiej/ Z. Klemensiewicz// „Prace Filologiczne", t. 20, Warszawa, 1970, s. 341.

33.Kojkoł Jerzy. Pozytywizm a wychowanie. Aleksandra Świętochowskiego poglądy na wychowanie. Interpretacje wstępne/ Jerzy Kojkoł// „Colloquium", 2018, nr. 4, s. 57–70.

34.Konopnicka Maria. Listy do synów i córek [Letters to Sons and Daughters],edited and prefaced byLena Magnone, Warsaw – Institute of Literary Studies at Polish Academy of Sciences; "arnowiec – MariaKonopnicka Museum, Warsaw 2010.

35. Koźmińska, I., Olszewska, E. (2014). Wychowanie przez czytanie. Warszawa: Wydawnictwo Świat Książki.

36.Lis J. Matka mowy polskiej/ Lis J. //„ Kierunki 1985, nr 40.

37. Marii Konopnickiej do Piotra Stachiewicza, za: J. Baculewski, Maria Konopnicka, Warszawa. 1978, s. 154–155.

38.Magnone L. Kristeva – Leśmian – Konopnicka/ L. Magnone // „Pamiętnik Literacki”. – 2008, z. 4, s. 10.

39.Markiewicz H. Pozytywizm / Markiewicz H. – Warszawa : PWN, 2000.

40. Markiewicz H. Pozytywizm. Wydawnictwo Naukowe PWN; Edycja 6. 2019. 610 s.

41. Matuszek G. Gabriela Zapolska. Historia literatury polskiej. Tom VII. Młoda Polska / Matuszek G. – Bochnia ; Kraków ; Warszawa : Wydawnictwo SMS, 2004. – S. 136–137.

42. Matuszewski I.: Stanisław Jachowicz. „Gazeta Polska” 1896 nr 89–90 s. 3–7.

43.Miłosz Cz. Historia literatury polskiej do roku 1939 / Miłosz Cz. – Kraków : Znak, 1994.

44.Mazan Bogdan. „Idee wieczne„ i realia kształcące. Przybliżenia z poezji Marii Konopnickiej. Wiek XIX/ Bogdan Mazan // Rocznik Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza, Rok IV (XLVI) 2011. – s. 144–175.

45.Mucha Danuta. Poglądy pedagogiczne pozytywistów na wychowanie młodego pokolenia/ Danuta Mucha// Kultura i Wychowanie 3, 30–47. – 2012.

46.Muszkowski J.: Geniusz serca. Z powodu 75-letniej rocznicy śmierci Stanisława Jachowicza. „Ruch Pedagogiczny” 1933 nr 3 s. 97–103.

47. Maria Jolanta. Konopnicka – raz jeszcze. Praca zbiorowa pod redakcją prof. dr hab. Marii Jolanty Olszewskiej Seria: Jubileusze Wydawnictwo: Narodowe Centrum Kultury, 2022. – 500 s.

48.Ostasz M. Kreacja przestrzeni wiejskiej w liryce dziecięcej Marii Konopnickiej/ M. Ostasz //„Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis”. 2003, z. 9, s. 226.

49.Pawelec Lidia. Stanisław Jachowicz (1796–1857). Nauczyciel i Szkoła 3–4 (20–21), 2003. S. 320–331.

50.Powidaj L., Polacy i Indianie [w:] Publicystyka okresu pozytywizmu 1860–1900, oprac. S. Fita, Warszawa 2002, s. 31–32.

51.Pozytywiści polscy // Historia Polski. Ostatnie lata w niewoli. – Warszawa : DeAgostini, 2005. – S. 145–150.

52.Programy i dyskusje literackie pozytywizmu / Oprac. J. Kulczycka-Saloni. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985

53.Ramotowska F. Sto lat „cenzury rządowej" pod zaborem rosyjskim (1815–1915) – podstawy normatywne, instrumenty wykonawcze / F. Ramotowska//Piśmiennictwo – systemy kontroli – obiegi alternatywne, red. J. Kostecki i A. Brodzka, Warszawa 1992, t. 1.

54.Rogala Bartosz. Miasto w literaturze pozytywistycznej/ Rogala Bartosz // *Tekstura. Rocznik Filologiczno Kulturoznawczy*. 15 listopad 2019, T. 8. s. 89 – 98.

55.Skarga B. Narodziny pozytywizmu polskiego (1831-1864) / Barbara Skarga. – Warszawa, 1964. – 411 s.

56.Sejm ustanowił 2022 Rokiem Marii Konopnickiej https://instytutksiazki.pl/aktualnosci,2,sejm-ustanowil-2022-rokiem-marii-konopnickiej,6893.html

57.Sokalska M. Poezja Marii Konopnickiej i pieśń w: Czytanie Konopnickiej, red. O. Płaszczewska /M. Sokalska// Kraków 2011, s. 58.

58.Śledziewski A. Konopnicka a folklor, w: Konopnicka wśród jej współczesnych/ A. Śledziewski// Szkice historycznoliterackie, red. T. Achmatowicz, Warszawa 1976, s. 157.

59.Świętochowski A. Praca u podstaw / Świętochowski A. // Publicystyka okresu pozytywizmu 1860–1900. Antologia / [Oprac. Fita S.] – Warszawa : IBL PAN, 2002.

60.Świętochowski A., Nowe drogi. Wychowanie człowieka /A. Świętochowski// „Przegląd Tygodniowy", n. 3, –1874. – s. 20.

61.Świętochowski A. Nowe drogi – wychowanie człowieka / A. Świętochowski //Pisownia oryginalna. Nr 4(32). – 2018. s. 46.

62.Świętochowski A. Wychowanie klasy średniej/ A. Świętochowski/ /„Przegląd Tygodniowy" n. 18. –1874. – s. 218.

63.Tarnowski S. O literaturze polskiej XIX wieku / Tarnowski S. – Warszawa : PWN, 1977.

64.Tomkowski J. Co to jest pozytywizm? / Tomkowski J. // Pozytywizm. Materiały do ćwiczeń / [pod red. Knysz-Tomaszewskej D.] – Warszawa, 1997. – S. 15–17.

65.Tomkowski Jan. Mój pozytywizm/ Jan Tomkowski. – Warszawa 1993. Tytuł odmienny: Pamiętnik Literacki: Z. 1 (1999). s.213 – 219.

66.Ungeheuer-Gołąb Alicja. O związkach pedagogiki z literaturą dziecięcą w świetle sylwetki Stanisława Jachowicza. Rzeszów University. Polska Myśl Pedagogiczna. – 5 (2019), s. 255–271

67.Wolak Małgorzata. Stanisław Jachowicz − bajkopisarz, pedagog i opiekun. ROCZNIKI NAUK SPOŁECZNYCH. Tom XXIII, zeszyt 2 – 1995. S.67 – 76.

68.Waksmund R. Od literatury dla dzieci do literatury dziecięcej/ R. Waksmund// Wrocław, 2000, s. 191.

69.Wojnarowska A. O genezie i rozwoju polskiej literatury dla najmłodszych/ A. Wojnarowska// Biblioteka Współczesnej Myśli Pedagogicznej, Tom 4 (2015). s. 71–80.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Jachowicz Stanisław. Nauka w zabawce-dziełko dla dzieci// https://doci.pl/Burbonka/jachowicz-stanisaw-nauka-w-zabawce-dzieko-dla-dzieci+fvcm8nx

2.Jachowicz Stanisław. Rozmowy mamy z Józią służące za wstęp do wszelkich nauk a mianowicie do grammatyki: ułożone dla użytku młodzieży// https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=283293

3.Jachowicz Stanisław. Zabawka abecadłowa// https://doci.pl/Burbonka/jachowicz-stanisaw-zabawka-abecadowa+fvcm8vx

4.Jachowicz Stanisław. Sto nowych powiastek dla dzieci z dodaniem wierszyków moralnych)//https://books.google.com.ua/books/about/Sto_nowych_powiastek_dla_dzieci.html?id=eubrxgEACAAJ&redir_esc=y

5.Jachowicz Stanisław. Bajki i powiastki wyd. z 1916 r.// https://pl.wikisource.org/wiki/Bajki_i_powiastki_(1916)

6.Jachowicz Stanisław. Bajki i powiastki wyd. z 1924 r.// https://pl.wikisource.org/wiki/Bajki_i_powiastki_(1924)

7.Maria Konopnicka. Jak się dzieci w Bronowie z Rozalią bawiły// https://pl.wikisource.org/wiki/Jak_si%C4%99_dzieci_w_Bronowie_z_Rozali%C4%85_bawi%C5%82y

8. Maria Konopnicka. Czytania dla Tadzia i Zosi// https://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/publication/26762/edition/24534

9. Maria Konopnicka. Lalki moich dzieci// https://pl.wikisource.org/wiki/Lalki_moich_dzieci

10. Maria Konopnicka. Wesołe chwile małych czytelników// https://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/publication/7510/edition/6912?language=en

11. Maria Konopnicka. Szczęśliwy światek // https://pl.wikisource.org/wiki/Szcz%C4%99%C5%9Bliwy_%C5%9Bwiatek

12. Maria Konopnicka. Filuś, Miluś i Kizia. Wesołe Kotki// https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/filus-milus-i-kizia-wesole-kotki.html

13. Maria Konopnicka. Nasze kotki // https://pl.wikisource.org/wiki/Nasze_kotki/Ca%C5%82o%C5%9B%C4%87

14. Maria Konopnicka. Szkolne przygody Pimpusia Sadełko// https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/konopnicka-szkolne-przygody-pimpusia-sadelko.pdf

15. Maria Konopnicka. O Janku Wędrowniczku// https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/o-janku-wedrowniczku.html

16. Maria Konopnicka. Na jagody// https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/na-jagody.html

17. Maria Konopnicka. O krasnoludkach i sierotce Marysi // https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:PL_Maria_Konopnicka_-_O_krasnoludkach_i_o_sierotce_Marysi_240.png